Slovenská reč — jazykovedný časopis pre školu a prax. Vychodí mesačne okrem hlavných prázdnin. — Vydáva nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied starostlivosťou Ústavu slovenského jazyka. — Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. — Zodpovedný zástupca: Dr. Štefan Peciar. — Predplatné na XVIII. ročník Kčs 85.—, jednotlivé čísla po Kčs 1.70. — Účet Štátnej banky československej č. S 13635. — Príspevky a recenzné výtlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Rukopisy sa nevracajú. — Tlačia ST, n. p., Martin.

OBSAH

Ján Oravec: Používanie zámen sám — samý — — — — — — — 289

Podnety a diskusie

Gejza Horák: Gramatický vzor — — — — — — — — — — 300
V. Lapárová: O jednom zlom preklade — — — — — — — — 304
Eugen Pauliny: Väzby slovesa „usilovať sa“ — — — — — — — 307

Posudky a zprávy

G. Horák: Terminologia obrábania kovov — — — — — — — — 309
Ján Oravec: Konferencia o porovnávacej slovanskej jazykovede v Olomouci 312
Uznesenie celoštátnej slavistickej konferencie — — — — — — — 315

Drobnosti

J. Horecký: Jarovizácia či jarizácia — — — — — — — — — 317
V. Dujčíková: Dosiahnuť niečoho — dosiahnuť niečo — — — — — 317
G. Horák: Dvadsaťtri koruny? — — — — — — — — — — 318
F. Buffa: Elektrizovať — elektrifikovať — — — — — — — — 319
J. Horecký: Úpravňa — úpravovňa — — — — — — — — — 320
J. Horecký: Čiarka v spojení ***napríklad ak, napríklad keď*** — — — — 320

SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XVIII – ČÍSLO 10

Používanie zámen sám — samý

Ján Oravec

Zámeno „sám" nepochybne patrí do základného slovného fondu slovenčiny, a to do jeho najstaršej časti. Má všetky vlastnosti slov patriacich do základného slovného fondu: používa sa v celom národe (a aj u všetkých Slovanov), je ustálené, mnohoznačné, sú od neho utvorené mnohé slová (napr. *samota, osamieť, osamotiť, osamotieť* a složené slová prvou časťou *samo-*) a je schopné utvárať rozličné frazeologické zvraty. Takto bohato využité a významove diferencované slová bývajú takmer vždy sprevádzané väčším-menším množstvom nejasností pri ich používaní. V plnej miere to platí o zámene „sám".

V súčasnom hovorenom jazyku sa často nesprávne zamieňajú zámená *sám-samý*. V písanom (tlačenom) jazyku je takýchto chýb podstatne menej, ale rozkolísanosť v používaní týchto zámen vyskytuje sa i tu. Napr. v takýchto vetách: Treba obrátiť zreteľ na obsahovú, slovnú, teda vnútornú stránku prameňov, čiže na *samé* (!) texty... (Historica Slovaca I—II, 166). — Robiť obecenstvu blízkou a tým i pochopiteľnejšou a sympatickejšou i *samú* (!) osobu umelcovu (Elán I, č. 1). — Sústrasť v sebe nosí ako funkciu súcitenia *samú* (!) (Filozofický sborník VIII, str. 77). — Nežiadam si s ňou bohatstva, len ju *samú* (!)... (Vansová). Podobných dokladov by sme mohli uviesť veľa, ale i tieto dostatočne ukazujú, že sa používajú tvary zámena „samý" i tam, kde podľa smyslu má byť tvar zámena „sám".

Príčinou nesprávneho zamieňania je predovšetkým nepochopenie lexikálnych významov spomínaných zámen a rozdielov medzi nimi. Z nepochopenia významov zámena *sám* vyplývajú aj slovosledové chyby. Zámeno *sám* v prívlastkovom postavení máva iné významy než v doplnkovom postavení.

Pri spájaní zámena *sám* so zvratným zámenom *sa* sú nejasnosti v tom, kedy je vhodnejšie použiť typ „sám seba" a kedy typ „seba samého", ktorý sa pokladá za knižný a viac-menej zastaraný, hoci v istých prípadoch možno použiť iba tento typ.

Pri zámene *samý* stretávame sa s nespisovným spojením „ten samý".

Zámeno *samý* sa niekedy nepotrebne nahrádza číslovkou „jeden" (v hovorenom jazyku: „ruky jeden mozoľ").

Túto problematiku čiastočne naznačil J. Vavro v SR XI (107—114) v článku *Zámeno sám, sama, samo.* V ňom prináša obsiahly dokladový materiál, najmä zo starších spisovateľov.

Doklady roztriedil podľa významov a sprevádza ich najnutnejším výkladom, potrebným na pochopenie jednotlivých významov. Všíma si aj adjektíva *samotný* a spojenia „ten samý". Celkove však ide o článok opisný, ktorý túto problematiku v podstate nerieši a ani si túto úlohu nekladie. V tomto príspevku si kladieme za úlohu nielen veci opisovať, ale predovšetkým vysvetľovať.

Najskôr treba osvetliť vzájomný pomer, vzťahy a rozdiely medzi slovami *sám — samý.*[1]

Predovšetkým treba pripomenúť, že *sám — samý* sú dve samostatné slová, a to zámená.[2]

Zámená *sám* a *samý* patria podľa našej doterajšej gramatickej teórie k ukazovacím zámenám. Výstižnejšie a správnejšie by bolo utvoriť z nich skupinu určovacích zámen, ako je to v ruskej gramatickej teórii.[3]

Obe zámená majú väčšinu tvarov rovnakých. Odlišujú sa len tvarmi 1. pádu: *sám, sama, samo, sami* (muž. živ.), *samy* (muž. neživ., žen., stred. rod); *samý, samá, samé, samí* (muž. živ.), *samé* (muž. neživ., žen., stred. rod) a 4. pádu: *sám* (muž. neživ.), *samu, samo, samy* (muž. neživ., žen., stred. rod); *samý* (muž. neživ.), *samú, samé* (muž. neživ., žen., stred. rod).

Pri mužskom rode živej bytosti v 4. páde sú rovnaké tvary pri oboch zámenách, a to v jednotnom i v množnom čísle: *saméhо — samých.*

Všetky tvary zámena *samý* (t. j. aj spoločné tvary obidvoch zámen) sú analogické podľa prídavných mien vzoru „dobrý".

Vplyv tejto analogie pri skloňovaní zámen *sám — samý* pôsobí ďalej, aby sa i v 1. a 4. páde dosiahla rovnakosť, aby sa tvarmi zámena *samý* nahradily zvyšky menného skloňovania pri zámene *sám.* Tento vplyv je silný najmä v nárečiach a v hovorenom jazyku. Odtiaľ sa dostáva i do písaného (tlačeného) jazyka.

Aj keď sa obe zámená vyvinuli z jedného (zo zámena *sám* rozštiepením skloňovania na menné a složené), aj keď tvarové rozdiely majú už iba v 1. a 4. páde a i tieto rozdiely stiera vplyv analogie, predsa ich v spisovnom jazyku pokladáme za dve slová, ktoré nemožno zamieňať.

---

[1] Parciálnymi otázkami, týkajúcimi sa používania zámen *sám — samý,* zaoberal sa J. Škultéty už v I. ročníku Slovenskej reči (str. 78).

[2] J. Vavro pokladá zámeno *samý* za adjektívum (na niekoľkých miestach svojho článku). Toto určenie nemožno prijať, lebo slovo *samý* nemá taký lexikálny význam, aký majú adjektíva. So svojím názorom je Vavro osamotený, lebo slovo *samý* sa bežne pokladá za zámeno.

[3] Tam k určovacím zámenám počítajú zámená *sam, samyj, vesь, vsiak, vsiakij, každyj* (pozri akademickú Grammatiku russkogo jazyka, str. 402 n.).

Oprávňujú nás na to ich odlišné významy, ktoré sa dnes len nepatrne dotýkajú.

Odlišné tvary a významy zámen *sám* — *samý* sa vyvinuly postupne dlhým vývinom. Pôvodne sa dvojice tvarov *sám* — *samý* používaly približne tak, ako sa používajú menné a složené tvary adjektív napr. v češtine: složené tvary v prívlastku, menné tvary v doplnku a v mennom prísudku. Dnešný stav je už inakší. Vo vete sa čiastočne tak používajú i dnes, ale každé z nich má pritom iné významy.

Sám, sama, samo.

Zámeno *sám* sa už dnes nepoužíva len v doplnku alebo v mennom prísudku, ale spĺňa aj úlohu zdôrazňovacieho slova ako prívlastok.[4] V prvom i druhom postavení má niekoľko významov.

I. Ako doplnok alebo menný prísudok zámeno *sám* znamená:

1. dôraznú jedinosť, výlučnosť, toľko, čo výrazy „iba (len) jeden, jediný, samotný, bez iných, nezávisle od iných, výlučne jeden". Napr.: Chlapcov už pred domom nebolo, iba Števo Fašanga *sám* vystával (Ondrejov). — Ale tu sa fúzatý pán horár obrátil, naznačil chlapcom posunkami, aby zostali stáť, psovi päsťou pohrozil a prestupujúc s nohy na nohu, *sám* sa približoval k zurčiacej riečke (Ondrejov). — Ide, ide smutný, *sám* ako palec (Dobšinský, Slov. ľud. rozprávky). — Len prstom sa jej tknúť, tej nádobky, maličkom *samým* (Hviezdoslav). — Veď sa Buro *sám* oddal do diviaka a zastavil ho (Jégé). — Tento jezuita *sám* vykonal, čo inde celý jeho rád nemohol urobiť (Jégé). — Záslužný skutok vyčistenia Trnavy vykonám i *sám*, ak mi vy pomocnej ruky nepodáte (Jégé). — Ak z nás niekto *sám* ta zablúdi, zmlátia ho (Ľ. Bešeňovský). — Taký sa robil (pes Chvostík), ako by *sám* šiel na prechádzku (Ondrejov).

Zámeno *sám* máva tento význam v spojení s činnostnými slovesami. Niekedy býva tento význam zámena *sám* zdôraznený niektorým z jeho synoným, ktoré sme uviedli na začiatku. Napr.: *Sama jediná* Elenka naša skrúca sa a obzerá sa (Sládkovič).

V spojení so stavovými slovesami býva zámeno *sám* v takomto čisto základnom význame pomerne zriedka. Napr.: Domin síce zahrešil i trepol dverami, ale sotva bol za nimi *sám*, svesil hlavu a — bol nakope (Urban). — Čakal som, až sa všetko rozíde, aby sme *sami* boli (Sokol VI). — „Naspímeže sa už. Ale sa nám i zíde," povie kráľovič, ako boli *sami* (Dobšinský).

Po stavových slovesách totiž pristupuje k základnému významu zámena *sám* rozličné citové zafarbenie.

2. V spojení so stavovými slovesami *sám* obyčajne znamená: „(celkom) opustený, osamotený, odlúčený". Ide tu o základný význam, ku ktorému pristupuje nový znak, a to citové zafarbenie. Napr.:

---

[4] Pravda, nájdu sa hraničné prípady, kde ťažko určiť, akým vetným členom je zámeno *sám*. Vtedy zpravidla ťažko určiť aj jeho lexikálne významy.

Jerguš ostal pri hore *sám* (Ondrejov). — Človek je *sám, sám* a slabý (Jilemnický). — Rozprával nám, že už nie sme *sami* a nemáme sa čoho báť (Štítnický). — Ostali sme *sami* (Kukučín). — A Jožko zas ostal *sám*, s celou tou škriepkou chlapcov, čo sa pred ním odohrala (Slov. pohľady, roč. 60). — Zuzka Šimčisková zostala so svojimi deťmi *sama* (Ondrejov). — Na šťastie Maťo býval vo svojej diere celkom *sám* (Jégé).

Tento význam býva často zdôraznený tak, že sa použijú zdrobnené tvary *samučký, samučičký* ap. alebo že sa zámeno *sám* opakuje. Vznikajú tak výrazy: *sám a sám, samučký sám, samučičký sám, sám samučký, sám samučičký.* Napr.:

Pod mostíkom zdržiava sa veľmi dlho. Vždy *samučičký sám* (Ondrejov). — Takéto predstavy — bol som si istý — mátaly vtedy Zuzku, keď stála medzi ľuďmi taká *sama, samučička* (Jilemnický).

Na zdôraznenie tohto významu sa vhodne používa aj adjektívum *samotný* (pozri o ňom ďalej!).

Tento význam je možný iba vtedy, keď je podmetom vety živá bytosť (alebo personifikovaná vec).

3. Zámeno *sám* vyjadruje, že osoba (alebo personifikovaná vec) svojou vlastnou bytosťou bezprostredne, osobne vystupuje ako činiteľ (agens) deja alebo nositeľ stavu. V mnohých prípadoch sa dá nahradiť príslovkou „osobne".

Riad si umýva najviac *sám* gazda (Kukučín). — Niektorí učenci, ktorí *sami* neskúmali tento problém, ale len stavali na Šafárikovi, resp. prevzali jeho mienku... (Stanislav). — Nes si *sama*, — povedal —, aby si si nemyslela. — Veď ja ani nechcem, ja si *sama* odnesiem, ale čo sa taký robíš? (Ondrejov). — Objednávateľ môže chyby diela dať *sám* opraviť na účet podnikateľa (Mošať). — Dolu kabát! sťahuje mu ho *sám* (Rázus). — Lenivý Tomáš *sám* si narobí roboty (Ondrejov). — Keď splníme rozkaz, *sami* sa odsúdime na smrť (Branecký). — Tak si potom *sama* otvorila, vstúpila dnu a začala mu dohovárať (Dobšinský). — Teraz si umienil kráľ, že budúcu noc dá *sám* pozor, čo sa bude robiť (Dobšinský). — *Sama* som ho kúpila v meste (Chrobák). — Vystrebeš ju *sám*, tú krvavú polievku (Tatarka).

I tento význam býva niekedy podrobnejšie rozvedený, najmä v odborných štýloch, kde ide o presnosť. Napr.:

Aby sudca *sám* bezprostredne a priamo vnímal jednotlivé dôkazné prostriedky... (Ráliš, Trestné právo).

Tento význam zámena *sám* je vo vete príslovkovým určením (nie doplnkom). Podobne je to i pri ďalších dvoch významoch.

4. Vo vete, kde je podmetom meno živej bytosti, znamená zámeno *sám* to, čo príslovky „mimovoľne, spontánne, dobrovoľne, svojvoľne". Ide tu niekedy čiastočne aj o predchádzajúci význam („osobne"), ku ktorému pristupuje nový znak: účasť vôle (rozličného stupňa) alebo jej výslovná neúčasť. Preto sa zámeno *sám* v tomto význame používa najviac vo vetách, kde je činiteľom (agensom) osoba. Pravda, zámeno *sám* stupeň účasti vôle nevyjadruje, ukazuje na ňu len celkový kontext vety. Napr.:

Mysleli sme si: ešte šťastie, že niet medzi nami ženskej; nech ho tak nejaká počuje, *sama* za ním polezie (Chrobák).

Pri podstatných menách pomenúvajúcich neživé predmety sa zámeno *sám* s týmto významom používa v tých prípadoch, keď sa hovorí o činnosti týchto predmetov, spôsobovanej ako by nimi samými, bez cudzieho

zásahu. V tomto prípade má *sám* význam prísloviek „samovoľne, samočinne". Napr.:

Puška spustila *sama*. — Rana sa zhojila *sama*. — *Samo* sa nič neurobí (úzus). — Každá nepotreba *sama* sa odpredá (Hviezdoslav).

I tento význam býva často podrobnejšie rozvedený inými slovami:

Časy tie minuly sa dávno, keď sa dlžník *sám od seba* domyslel platiť (Kukučín). — Chlapci bez hovoru, *sami od seba*, krok za krokom vykročili z námestia (Ľ. Ondrejov). — Ústa *samy* od seba sa mu začínajú pohybovať (Jégé).

5. Pri životných podstatných menách značí zámeno *sám* celkovú schopnosť výhradne vlastnými silami „samostatne, bez cudzej pomoci, bez cudzieho prispenia" vykonávať činnosť vyjadrenú slovesom. Napr.:

Mladé družstvo spravujú a vedú si žiaci *sami* (Hečko). — Vráťte sa. Stihnem už i *sám* na stanicu (F. Kráľ). — Varí obed, riadi *sama* (Šteinhíbel). — Neverím, že by bol na to *sám* prišiel (Ľ. Bešeňovský). — I *sami* sa zaobídeme azda (Kukučín). — Nechajte ma, ja všetko *sám* urobím (Kukučín).

Aj tento význam býva podrobnejšie naznačený:

Pretrápil sa *sám zo svojej sily* a náhodou skončil i teologiu vo Wittenbergu (Jégé).

Pri podrobnom rozvádzaní 4. a 5. významu sa zámeno *sám* najčastejšie spája so zvratným zámenom *seba, sa,* a to v prostých i v predložkových pádoch. Pri spájaní týchto zámen vyskytuje sa trojaký slovosled: 1. *sám (od) seba,* 2. *(od) seba samého,* 3. *od sám (samo) seba.* Tretí spôsob ako nárečový má najmenšie oprávnenie v spisovnom jazyku. Ide o ustrnuté spojenie, ktoré sa používa vo veľmi obmedzenom rozsahu. Nepoužíva sa vo všetkých rodoch a číslach (nevraví sa napr. „od sama seba, od sami seba") a so všetkými predložkami (niet dokladov napr. na spojenia: „nad sám sebou, o sám sebe, pred sám sebou"). Obmedzuje sa na predložky *od, zo.*

Zriedkavé doklady: Koreň zmúdrel *od samo seba* (Hronský). — Len tak *od samo seba* by sa to nebolo nakopilo (Hronský).

Za najvhodnejšie sa dnes pokladá spojenie *sám (od) seba,* ktoré sa používa vo všetkých štýloch a neobmedzene pri predmetových slovesách: poznať *sám seba,* tešiť *sám seba,* trápiť *sám seba,* súdiť *sám seba,* hanbiť sa *sám seba,* dôverovať *sám sebe,* vyčítať *sám sebe,* hovoriť *sám sebe,* smiať sa *sám sebe,* hovoriť *sám pre seba,* hovoriť *sám k sebe,* zúfať *sám nad sebou,* víťaziť *sám nad sebou,* hnevať sa *sám na seba* atď.

Príklady z literatúry: Dedina modlí sa *sama ku sebe* (Jilemnický). — Zlostil som sa chvíľkami *sám na seba*... (Chrobák). — I povedal *sám pre seba*... (SR III). — Keď splníme rozkaz, *sami sa* odsúdime *na smrť* (Branecký). — Macocha gazdovala *sama pre seba* (Dobšinský). — Dejanie obracia *sám na seba* (Pauliny).

Spojenie *seba samého* možno síce použiť všade, ale vyskytuje sa zväčša iba v knižnom jazyku: poznať *seba samého,* hovoriť *sebe samému,* hovoriť o *sebe samom,* víťaziť nad *sebou samým.* — Nebolo iného spôsobu zbaviť sa jej (zlosti), preto šľahali ňou *seba samých*... (Urban). — Hovorený jazyk sa tomuto slovosledu vyhýba ako menej vhodnému. Tento slovosled sa používa aj tam, kde spojenie typu *sám (od) seba* vôbec nemožno použiť, a to v prívlastkovom postavení pri slovesných podstat-

ných menách a pri dejových podstatných menách. Napr. v takých prípadoch: *poznanie seba samého, dôvera k sebe samému, hovory so sebou samým, víťazstvo nad sebou samým* atď.

II. Zámeno *sám* ako p r í v l a s t o k spíňa úlohu zdôrazňujúceho slova a) pri podstatnom (alebo spodstatnenom) mene, b) pri osobnom zámene; zriedkavo c) pri ukazovacom zámene „toto" a d) pri niektorých základných číslovkách *(dvaja — dve, traja — tri, štyria — štyri).*

Príklady: a) V prvom momente myslel, že *sám živý čert* mu zaľahol na prsia (Jégé). — b) Pozná naše pomery lepšie ako *my sami* (Jégé). — c) Už *týmto samým* bolo rozhodnuté nad osudom chlapca (Kukučín). — d) Stoja zoči-voči, *sami dvaja,* ako nikdy dosiaľ (Kukučín).

Ako shodný prívlastok stojí zpravidla p r e d podstatným (spodstatneným) menom a taktiež pred uvedenými číslovkami. Pri osobných a ukazovacích zámenách sa kladie tak ako iné shodné prívlastky (napr. *ja nešťastný)* len p o s t p o z i t í v n e, napr. *ja sám, to samo* ap.

Ak stojí *sám* pri osobných zámenách, môže sa osobné zámeno vynechať (len v nominatíve) a v takom prípade prechádza ich úloha na zámeno *sám.* Napr.: Postupoval chrbtom k mostu na hať. *Sám* nevediac prečo (Ondrejov). — I *sám* som tak myslel (J. Chalupka). — Nechal som samotnú slzy lejúcu ženu, *sám* som pošiel do Varšavy (Sokol VI). — Musí byť aj *sám* ako kus chleba (Hosp. obroda).

V takýchto vetách sa zámeno *sám* istým spôsobom podobá zvratným zámenám *seba, sa* a *svoj;* nerozlišuje totiž osobu. Zvratným *svoj* privlastňujeme hociktorej osobe (1., 2., 3.), ktorá je podmetom (činiteľom) vety, zvratné *sa seba* vyjadruje, že dej sa vzťahuje na podmet (činiteľa), nech je ním ktorákoľvek osoba, *sám* vyjadruje podmet v ktorejkoľvek osobe. Plne nahrádza osobné zámeno prvej, druhej a tretej osoby. V tomto smysle dopĺňa zámeno *sám* zvratné *sa / seba,* ktoré nemá 1. pád.

Aj v prívlastkovom postavení má zámeno *sám* niekoľko významov.

1. Znamená (ja, ty, on atď.) „ako taký, chápaný osve, vydelený z niečoho, odlúčený od niečoho, osebe, bez všetkého, bez iného". Napr.:

Veď už od *samej* predstavy jej bozku zmieral bolestným blahom (Jégé). — Už *sám* nadpis knihy... (Osuský). — Všetky vetné typy vyplývaly z významu *samého slovesa* (Pauliny). — Predstaviteľmi novšej prírodnej filozofie sú zväčša prírodovedci *sami* (Filoz. sborník I). ... tu sa kladie dôraz na *sám* fakt... (Pauliny).

Pri neživotných podst. menách možno tento význam vyjadriť aj adjektívom „vlastný". Napr.: Načim presne rozoznávať medzi smyslom samým (= medzi vlastným smyslom) a jeho príslušným čudlom.

Tento význam býva v odbornom štýle presne opísaný. Napr.:

Slovesá typu „nesie" a „ide" nevyjadrujú *samy v sebe,* čo je činnosťou zasahované (Pauliny). — Keď pokus nemožno síce trestať *ako taký* podľa §-u 67, avšak tvorí už *sám osebe* skutkovú podstatu niektorého činu, nevylučuje ustanovenie §-u 67 potrestanie pre tento čin (Takáč—Záturecký).

Sem treba zaradiť aj zvrat „to samo": Už *týmto samým* bolo rozhodnuté o osude chlapca (Kukučín). — *To samo* už svedčí, že... (úzus).

2. Znamená (ja, ty, on atď.) „jediný, nikto iný, iba (len) výlučne" (ja, ty atď.). Napr.:

Len ja *sám* som opustený, na mňa nikto nečaká (Krasko). — Ahá, leňoch, nevieš, že dnes sú všetci v kostole a len ty *sám* doma sedíš (Dobšinský). — No, povedzže ty, švárny Jáchimko, mne *samému*, pri čom ty kone riadiš (Dobšinský).

Aj v týchto významoch sa vhodne používa adjektívum „samotný". V ženskom a strednom rode (najmä vo 4. páde) tu niekedy prenikajú (nenáležite) tvary zámena *samý*. Napr.:

A nežiadam si s ňou bohatstva, nič iné, len ju *samú*(!), jej priamu čistú dušu (Vansová).

3. Zdôrazňuje pôvodcu deja, z popudu ktorého dej vychodí, okolo ktorého sa dej sústreďuje. Zámeno *sám* v tomto význame ťažko nahradiť iným slovom, nemá vhodných synoným. Najviac sa mu významom blížia zdôrazňovacie častice *práve* a *priam*. Napr.:

Keď chceš byť výborníkom a čert vie čím v tej školskej lavici a či stolici, najprv ty *sám* splň, čo sa od iných občanov žiada (Kukučín). — Ty sám si to povedal (úzus).

4. Zdôrazňuje vážnosť, hierarchickú dôležitosť osoby pomenovanej podstatným menom, pri ktorom stojí. Podobne ako stupňovacia častica „dokonca". Napr.:

A vravia ľudia, že Matiáš kráľ *sám* s vysokých tých rád vysiela skál na zboj takéto sokoly (Sládkovič). — *Sama* polícia mestečka popíjala tu často s ostatnými... (Jilemnický). — *Sama* Rovesná viac pozornosti venovala svojmu odevu a účesu (Čajak). — Zabudol naň i pánboh *sám* (Jilemnický). — Pozná naše pomery tu lepšie ako my *sami* (Jégé). — ...zobať zrno, ktoré sme zasiali a ktorému si *sám* požehnal... (Chrobák). — Kto zná, či mi *sám* Pán Boh práve tohoto neposiela (Dobšinský). — Sobral sa do mesta a tu rovno k *samému* kráľovi (Dobšinský). — A keby si mal svoje inštrumenty hneď aj u *samého* gubernátora v stole zamknuté, aj vtedy ich (chlapci) prinesú (Jilemnický). — V prvom momente myslel, že *sám* živý čert mu zaľahol na prsia (Jégé). — Z jeho veľkých zarmútených očí rozprávala *sama* smrť (Ondrejov).

V ustálených spojeniach tento význam vyprcháva alebo sa mení v citový prízvuk. Napr.:

Sám milý Boh vie, ktoré vetry a vody hobľovaly túto krajinu, že sa nej nezostal ani len najmenší vŕšok (Jilemnický).

5. Ukazuje tak ako častice *i, aj, tiež, ani,* že dej alebo stav sa rozprestiera i na tú osobu alebo na ten predmet, ktorý je vyjadrený substantívom (alebo zámenom). Pritom pred príslušným slovom môže byť častica „i, aj" (v záporných vetách „ani"), ale nemusí.

Ľudia... reagujú na určité podnety približne tak ako ja *sám* (I. Hrušovský). — Ja *sám* som mal mnoho roboty (Alexy). — Vaša požiadavka je bezzákladná, to vy *sami* viete (Vajanský). — Stavba kostola *sama* je už výtvarným umením (Elán XIV, 6.) — Bratia sa divili i mrzeli, ale darmo, museli ho i *sami* pochváliť (Dobšinský). — *Sám* nie je ďaleko do penzie (Hronský).

Niekedy vyjadruje druhý i tretí význam súčasne. Napr.: A vďačne dajú životy *sami kňazi* (Jégé). — Tu „sami" znamená „dokonca aj".

Samotný.

Na zdôraznenie niektorých významov zámena *sám* možno popri uvedených spôsoboch použiť aj prídavné meno „samotný". Pri používaní

tohto adjektíva sa robia často chyby v tom smysle, že sa adjektívum *samotný* používa miesto zámena *sám* vo všetkých významoch. Čiastočne zavinili tento stav aj niektorí jazykovedci, ktorí v Slov. reči odôvodňovali rozsah jeho používania nesprávne. V citovanom článku *Zámeno sám, sama, samo* J. Vavro dôvodí, že „adj. *samotný* je odvodené od podstatného mena *samota* a zato správne ho používame len v tom význame, kde je zjavne základ *samota*". Podobne J. Škultéty v SR I, str. 78. Takáto poučka nestačí vymedziť používanie adj. *samotný,* lebo vychádza z tvaru slova a nie z jeho významu. Podľa nej by sme toto slovo už dnes takmer nikde nemohli používať. Iba ak v takýchto vetách:

Druga jej tam našiel miesto u *samotnej,* zámožnej vdovy (Zguriška). — Ľahol do postele a chce čítať, ale kniha bola nudná, hoci bol to Scheffelov „Ekkehardt", dávna potecha jeho *samotných* hodín (Vajanský). — Na druhý deň prišla telegrafická zpráva ...zatvoriť Zarándyho do *samotného* zátvoru (Vajanský).

Ale v tomto archaickom význame adjektívum *samotný* už dnes nikto nepoužíva. (Spomenutí spisovatelia vyjadrujú ho aj adjektívom „osamelý").

Rozsah používania adj. „samotný" namiesto zámena „sám" možno určiť iba podľa významov zámena *sám.* Podľa hojného slovníkového materiálu z Ústavu slovenského jazyka vyzerá vymedzenie takto: Adjektívum „samotný" namiesto zámena „sám" možno použiť len vtedy, ak ide o základné významy tohto zámena, a to i v doplnkovom a prísudkovom postavení (náš 1. a 2. význam) i v prívlastkovom postavení (1. a 2. význam).

Dôvody: a) Synonymá týchto významov sú takmer iba samé adjektíva alebo slová adjektívneho charakteru („iba jeden, jediný, opustený, odlúčený; ako taký, vlastný" atď.), preto tu možno použiť aj adjektívum samotný ako synonymum. b) V týchto významoch sa niekedy používajú tvary adjektívneho zámena *samý* (hoci je to s lexikálnej stránky nesprávne), ktoré nasvedčujú, že syntakticky sa tu adjektívum necíti ako nevhodné. Napr.: nežiadam si len ju samú(!); robiť bližšou i samú(!) osobu umelcovu atď. c) Adjektívum „samotný" možno dnes pokladať za odvodeninu od slova *samota,* len pokiaľ ide o jeho tvarovú stránku. Významove je to už neodvodené slovo.

Príklady v doplnku a v mennom prísudku):

1. význam „iba (len), výlučne jeden, jediný" ap.

A Zuzana Čenková navracia sa *samotná* k Evičke do strechy pivnice (F. Kráľ). — Však ťa *samotného* nik neposiela (F. Kráľ). — Mládenci v kole *samotní* si krepčia (Kukučín). — *Samotná* pôjdeš cestou (Smrek). — Popod vŕby ide, až tam v poli *samotný* ku priekope príde (J. Kráľ). — Sedím v izbe si *samotný* (Hviezdoslav). — No, kdeže ideš taký *samotný,* opustený (Dobšinský). — Nedali mu ísť *samotnému.* Málik sa ho držal (Horák). — Kapustu sám bača varil v kyslej žinčici... *Samotná* by sa nedala jesť — s neslanými zemiakmi bola dobrá (Kukučín).

2. význam „opustený, odlúčený, osamotený" ap. V tomto význame je použitie adjektíva „samotný" najvhodnejšie, najmä v spojení s ukazovacím zámenom „taký".

Koľko posily mu poskytlo poznanie, že nie je v tomto prebúdzaní sa *samotný* (F. Kráľ). — Neboja sa, lebo nie sú *samotní*, i keď sa zdajú izolovaní (Filoz. sborník I). — Keď ste už len prišli, tak mi bolo clivo *samotnému* (I. Stodola). — Doricu zastihla *samotnú* (Kukučín). — Miklúš zostal *samotný* v izbe (Kukučín). — Vrzly dvere, v nich stojí Mišo: „Len takto *samotný*, potme?" (Kukučín). — Nechaj nás na okamih *samotných* (Sokol VI). — Nechal som *samotnú* slzy lejúcu ženu, sám som pošiel do Varšavy (Sokol VI). — Ej, nie je dobre človeku *samotnému* (Čaják). — Bola *samotná*, ako temer vždy (Kukučín). — Po smrti mužovej ostala *samotná* ako prst (Čaják). — Čo si ty teraz počneš *samotná?* (Jesenský). — Vytiera si slzy z očú pästičkami a pozerá okolo ako dieťa, ktoré je *samotné* na svete (Ondrejov). — A dieťa *samotné* v cudzom svete; nemá kto nad ním bdieť (Kukučín). — Všetko ma nechalo... Už *samotnejšieho* na svete niet (Sládkovič). — Ujček, mne je smutno tam *samotnej* (Kukučín).

V prívlastkovom postavení:

Vkus je teda *samotný* génius vo svojej dialektike (Elán XIII). — *Samotný* fakt dedinských tém by ešte nestačil vytvoriť estetický kánon realistickej prózy (Slovo a tvar I). — Potom sa mení i *samotný* základ látky (Ramuz-Derborence, preložil J. Felix). — Ich poznaním sa teda približujeme aj k poznaniu osobnosti *samotnej* (A. Jurovský). — Štruktúry sa tiež prestavujú, vyvíjajú, lebo sa vyvíja aj *samotné* vedomie sociálne podmienené (Arany). — *Samotný* výbuch je vždy proces chemický (Balogh). — *Samotný* antivitamín H je pre organizmus príliš toxický (Omanik). — *Samotná* technika rozpoznania organizmu pod mikroskopom je ťahká (Slov. lekár). — Skrutky železné (matkové) skladajú sa z vretena a matice, alebo z vretena *samotného* (Grman).

2. význam „iba, len (ja, ty, on), jediný, nikto iný".

Keď ti *samotnému* ani to nejde k osohu (J. Čaják). — Nebolo by nemiestne zaviazať *samotné* sporné strany vo vyššej miere na znášanie výdavkov súdnej správy (Verejné právo I).

V takýchto prípadoch je často vhodnejšie použiť adj. *samotný* než zámeno *sám*.

Adjektívom „samotný" nemožno nahradiť zámeno „sám" v takých významoch, ktorými sa zámeno „sám" blíži príslovkám. Sú to významy (v prísudku): (3.) osobne; (4.) mimovoľne, dobrovoľne, svojvoľne, samočinne; (5.) samostatne, z vlastných síl. V prívlastkovom postavení nemožno „samotný" miesto „sám" použiť vtedy, keď sa „sám" blíži významom rozličným časticiam: práve, priam (3. význ.), dokonca, dokonca aj (4.), aj, i, tiež, ani (5.). Prídavné mená v našom jazyku nie sú schopné vyjadrovať také významy, preto i používanie adjektíva „samotný" v týchto významoch je neústrojné.

Samý, samá, samé.

Zámeno *sám, sama samo* zdôrazňuje samostatne jestvujúcu skutočnosť, pomenovanú podstatným menom, ako jedinú, abstrahovanú zo svojho okolia.

Zámeno *samý, samá samé* zasa zdôrazňuje tie kategórie, ktoré pomenúvame v jazyku predovšetkým prídavným menom, a to akosť (kvalitu) a vzťah. Akosť a vzťah možno v slovenčine vyjadriť aj podstatným (spodstatneným) menom, veľmi zriedka adjektívnou číslovkou a privlastňovacím zámenom. Pre túto príčinu zámeno *samý* stojí nielen pri

prídavných menách, ale aj pri podstatných menách ako ich prívlastok a určuje mieru vlastnosti alebo vzťahu nimi pomenovaného.

V spojení s akostnými adjektívami alebo substantívami vyjadrujúcimi kvalitu znamená:

1. „všetok výlučne iba taký, v úplnej miere taký", ako označuje príslušné prídavné meno alebo podstatné meno (zámeno), „číry". Napr.:

Samé zrelé hrušky, samý zelený, samý ocot, samá hora, sami chudobní ľudia, sami naši. — Je to azda preto, že mu *samé* bohaté a pekné pýtajú (Dobšinský). — Potom ju tak zaklial, aby so *samými* ženami bývala... (Dobšinský). — Takúto sukňu by dali extra a robili by z nej *samé* stovky (Kukučín). — Pri pamiatkach je opäť pozoruhodné, že ide o *samé* verejné listiny (Hist. sborník I). — Malá hrudka, ale *samý* syr (porekadlo). — V prvom polroku som mal *samé* „dobré", teraz som sa popravil a doniesol som testimónium so *samými* „chvalitebné" (Kukučín).

2. „takmer všetok, v podstatnej, v hojnej, vo veľkej miere taký", ako označuje prídavné alebo podstatné meno. V slovníkoch sa tento význam ozrejmuje aj slovami „množstvo, bohatosť, záplava, plnosť".

Príklady: Keď už jeden mesiac prešiel, sletelo čosi dolu dodriapané ako handra a len *samá* krv (Dobšinský). — Najmladšiemu sa dostala najplanšia (cesta): *samá* skala, *samé* tŕnie (Dobšinský). — Jeho ruky sú *samá* spečená ranka, srsť je na nich ožehnutá (Jilemnický). — Pes Kazan má fúziská *samé* kyslé mlieko (Ondrejov). — Červenák, šuhajček chudý ako drievce, *samá* kosť a koža (Ondrejov). — A všetko uveria, čo macocha na mňa navraví. *Samú* nepravdu (Ondrejov).

Tento význam sa ešte zosilňuje slovom „všetko", najmä v spojení s podstatnými menami. Napr.:

Čarvagovcov bolo v jeho dedine hodne, a to *všetko samý* pšochár a troškár (Alexy). — Boly tam *všetko sami* chlapi. — Vydávajú sa *všetko samé* Rozbežanky (úzus) atď.

Obidva významy sú veľmi blízke. Niekedy ťažko rozhodnúť, o ktorý z nich ide.

Pri oboch sa stretávame často s nesprávnymi spojeniami typu „ruky sú jedna rana".

V spisovnom jazyku je tu prípustné iba spojenie typu „ruky sú *samá rana*" (pozri vyššie doklad z Jilemnického). Nesprávne je tu použitie zámena *sám*: „ruky sú sama rana". Ešte nesprávnejšie je spojenie „ruky sú jedna rana".[5]

3. Zámeno *samý* zdôrazňuje platnosť miestneho alebo časového určenia. Vyjadruje tesnú, bezprostrednú blízkosť miestnu alebo časovú spolu s príslovkami miery *až, celkom, úplne, až celkom* alebo bez nich a vtedy preberá ich stupňujúci význam celý na seba. Napr.:

Vozy vytiahly *až pod samý vysoký múr*, k *samému hradu* (Vajanský). — Druhý spoločník postával za mestom... *až do samej noci* (Tomášik). — Pred *samou polnocou* otvoria sa dvere a vojde panička s holým mečom v ruke (Dobšinský). — Tu skaly s veľkým treskotom srazily sa jedna o druhú, tak že ohnivé iskry zasahovaly na-

[5] Tu nejde o jednu ranu, ale o množstvo rán, pokrývajúcich celé ruky. Nejde tu o zdôraznenie jednotlivosti, ale o zdôraznenie kvality. Zámeno *samý* nemožno nahrádzať základnou číslovkou, lebo neurčuje samostatné skutočnosti (ktoré sa dajú počítať), ale zdôrazňuje vlastnosť predmetov.

ďaleko *až k samému Jankovi* (Dobšinský). — Dnes ho dala ježibaba *po samé uši* zakopať (Dobšinský). — Veď sa ja už len z toho živím, čo mi *pred samé* ústa vylejú (Dobšinský). — Musela si sadnúť *na samý kraj* — lavice neboly robené pre tehotné ženy (Jilemnický). — Ešte *na samom konci* hádže sa a spieva (J. Kráľ). — Vyvierala povyše domu *pri samej ceste* (Ondrejov). — Medzi stromami dubovej horičky, *na samom bruchu* priehybiny, knišu sa, knišu biele kabane zbojníkov (Ondrejov). — Ako keby si psovi kosť *zpred samého pyska* vychytil (Chrobák). — Nuž preto hmkám, že *ty samý prvý* prestupuješ zákon (Kukučín).

Tento význam zámena *samý* možno rozličným spôsobom zvýrazniť: a) zdrobnením (*samučký*), b) opakovaním, pri ktorom je jeden člen zdrobnený (*samý, samučký*), c) zdrobnením slova, pri ktorom stojí, napr. *samý krajíček.*

Príklady: a) V ostatných podriapaných šatách dostal sa *až do samučičkého vrchovca* (Dobšinský). — Obišli sečkovicu, vyškriabali sa na slamu, *pod samučičkú strechu* (Ondrejov). — Bol *pri samučičkom predmete* svojej túžby (Vansová). — b) Adelin voz musel bežať *pri samom samučkom kraji* potoka, aby nevrazil do prvej páry grófových koní (Vajanský). — c) *Na samom krajíčku* úšustu živorí vŕba (Kukučín).[6]

Stupňovací význam zámena *samý* a jeho schopnosť vyjadrovať veľkú mieru najzreteľnejšie vyniká v spojení so vzťahovými prídavnými menami, niektorými radovými číslovkami a podstatnými menami, vyjadrujúcimi miesto a čas len všeobecne, nie konkrétne. Také sú napr. adjektíva: vrchný, horný, spodný, dolný, predný, zadný, bočný, stredný, krajný, južný, severný, východný, západný; číslovky: prvý, ostatný, posledný; podstatné mená: vrch, spodok, predok, bok, stred, podstata, kraj, začiatok, koniec, juh, sever, východ, západ atď.

Zámeno *samý* stupňuje význam takýchto slov po najvyššiu mieru, po takú mieru, ktorá sa pri akostných adjektívach vyjadruje tretím stupňom (superlatívom). Napr. *samý spodný* znamená najspodnejší, *samý severný* = najsevernejší, *samý ostatný* = najostatnejší, *samý juh* = najjužnejší juh, *samý kraj* = najkrajnejší kraj atď.

V ľudovej reči sa používa zámeno *samý* v tomto význame v omnoho väčšom rozsahu. Napr.:

Tak ich šedivý starec zaviedol ku kráľovičovým rodičom, ktorí teraz *od samej radosti* sa zas rozplakali (Dobšinský). — Stalo sa ale, či chudobná, či bohatá, či pekná, či nepekná, každá *v samú noc* pred sobášom dokonala (Dobšinský).

V hovorovej reči sa vyskytuje chybné spojenie „ten samý" a „taký samý" na označenie totožnosti a rovnakosti.

V spisovnom jazyku označujeme rovnakosť spojením *taký istý* a totožnosť spojením *ten istý* alebo zámenom *tenže.*

Spojenia „ten samý" a „taký samý" pokladali už naši starší lingvisti za germanizmus. Pravda, samotný pôvod týchto spojení by nebol dostatočným dôvodom ich nesprávnosti, ak by sa neprotivily duchu nášho jazyka. Nevyhovuje tu význam zámena „samý", ktoré je ich základným členom, a to pre tieto dôvody:

[6] Zriedka sa v tomto význame vyskytuje aj prídavné meno „samotný", ako je to napr. vo vete: Takto sa dostali až *k samotnému vrchu* (Slovanov, Kytica z pohádok). — Pre spisovný jazyk je toto menej vhodný spôsob vyjadrovania.

1. Významy zámen „ten" a „samý" sú úplne protikladné. Zámeno „ten" ukazuje na jednotlivinu ako na predmet (napr. ten tulipán — jeden tulipán), ale zámeno „samý" naopak zdôrazňuje, že ide o množstvo rovnakých jednotlivín (napr. samý tulipán = množstvo tulipánov), a to o také množstvo, ktoré sa v daných okolnostiach stáva vlastnosťou.

2. Zámeno „samý" určuje veľkú mieru vlastnosti (vyjadrenej prídavným menom alebo podstatným menom) a nemožno ním vyjadrovať rovnakú mieru vlastnosti, rovnakosť.

3. Zámeno „samý" neurčuje mieru vlastnosti pri nedeliteľnej jednotlivine (na ktorú ukazuje zámeno „ten", lebo na to máme v slovenčine 2. a 3. stupeň prídavných mien), ale určuje iba veľkú mieru vlastnosti pri menách označujúcich celky a hmoty schopné delenia. Pri nich zámeno „samý" vyjadruje, že všetky jednotliviny (alebo podstatná väčšina jednotlivín), z ktorých sa celok skladá, sú také, ako označuje príslušné prídavné meno. Preto sa zámeno „samý" vyskytuje len pri látkových a hromadných podstatných menách, a keď sa vyskytuje pri iných druhoch podstatných mien, vždy nadobúda výraz so zámenom *samý* charakter hromadnosti, napr. vo vete „Náš chotár, to je samá hora". Svedčí o tom i ten fakt, že spojenia typu „samá hora" bývajú najčastejšie v jednotnom čísle, hoci vyjadrujú množstvo.

Týmto podrobnejším rozborom sme chceli ukázať, že výraz „ten samý" je kalkom, mechanickým prekladom nemeckého „derselbe (dieselbe, dasselbe)", bez ohľadu na ústrojnosť slovenčiny. Druhá časť týchto slov („-selbe") v nemčine znamená to, čo naše zámeno „sám" a nikdy nie to, čo naše zámeno *samý*.

Pretože v slovenčine na vyjadrenie totožnosti a rovnakosti máme výstižné domáce výrazy *ten istý, tenže* a *taký istý*, normatívne jazykové príručky vždy odmietaly nepodarený preklad „ten samý" ako nadbytočný a nepotrebný. Naši klasici používali vždy len výrazy *ten istý, taký istý*. I dnes sa tieto výrazy dôsledne používajú v celom spisovnom jazyku.

PODNETY A DISKUSIE

Gramatický vzor

Gejza Horák

Naši učitelia ťažko znášajú, keď v učebniciach (učebných textoch) slovenského jazyka sa používajú „nové" gramatické vzory. Daktorí učitelia, navyknutí na tradičné vzory, chápu použitie nových vzorov ako priamy zásah do jazyka.

Takýto postoj ku gramatickému vzoru sa ukazuje v dvoch listoch, ktoré dostal Čs. rozhlas v Bratislave ako námety pre Kurz správnej slovenčiny, vysielaný každé dva týždne pre 1. a 2. triedu stredných škôl.

Rozhlasový krúžok strednej školy v Novom Tekove píše: *„Prosíme Vás, aby ste nám oznámili, ktoré sú smerodajné vzory pre skloňovanie podstatných mien, pretože v každej knihe sú iné."*

Žiaci strednej školy v Haliči sa k výmene tradičných vzorov vyslovujú takto:

„V strednej škole v Haliči sa žiaci druhého stupňa nemôžeme dohodnúť o vzoroch pre podstatné mená, lebo vždy nové vzory vychodia.

Keby napr. roľníkom alebo pracujúcim každý mesiac trikrát prišly nové stanovy, tak by sme my nešli po ceste socializmu, ale nazpäť, lebo tí robotníci by nevedeli, čo majú robiť. Tak aj my sa vzory nikdy nenaučíme."

Skôr, ako by sme vyjadrili stanovisko k otázke gramatického vzoru vôbec, všimneme si, ktoré základné vzory pre skloňovanie podstatných mien majú novšie slovenské gramatiky.

S. Czambel (Rukoväť spisovnej reči slovenskej, III. vyd. 1919) uvádza tieto vzory: *kráľ, dvor, sluha; ryba, ulica, dlaň, kosť; delo, plece, obilie, jahňa.*

J. Damborský (Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy, 1930) používa tieto vzory: *chlap, sluha, dub, meč; ryba, ulica, dlaň, kosť; mesto, srdce, vysvedčenie, dievča.*

Orlovský—Arany (Gramatika jazyka slovenského, II. vyd. 1947) skloňujú podstatné mená podľa týchto vzorov: *chlap, sluha, dub, meč; ryba, ulica, dlaň, kosť; mesto, srdce, dievča, vysvedčenie.*

J. Mihál (Slovenská gramatika s cvičeniami, 1943) zaviedol vzory: *pán, sluha, dub, meč; pero, srdce, korenie, kurča; žena, duša, dlaň, kosť.*

B. Letz (Gramatika slovenského jazyka, 1950) vyberá pre skloňovanie vzory: *chlap, dub; ryba, gazdiná, ulica, kosť; mesto, srdce, vysvedčenie, dievča.*

Autori Učebnice slovenského jazyka pre I. triedu gymnázií a odborných škôl (1950) používajú tieto vzory: *chlap, hrdina, dub, stroj; ruka, ulica, kosť, dlaň; kladivo, vrece, vysvedčenie, dievča.*

Bernáth—Prídavok—Rumpel v učebnici pre piatu triedu národných škôl (Slovenčina IV, 1951) uvádzajú vzory: *chlap, hrdina, kosák, stroj; ruka, ulica, dlaň, kosť; kladivo, vrece, vysvedčenie, dievča.* — S týmito vzormi sa stretávame aj v daktorých učebných textoch pre stredné školy, ktoré vydalo v r. 1952 Štátne nakladateľstvo v Bratislave.

Z uvedeného zreteľne vidieť, že vzory pre skloňovanie slovenských podstatných mien nie sú stále, raz navždy určené a nezmeniteľné. Pomerne najväčšiu stálosť vykazujú vzory pre skloňovanie podstatných mien ženského rodu. V úlohe vzorov pre skloňovanie iných podstatných mien badať u autorov slovenských gramatík väčšie striedanie.

Povšimnime si teraz všeobecnejšie otázku gramatického vzoru.

Slová každého jazyka sa podľa svojho vecného obsahu a gramatického významu zadeľujú do druhov (kategórií). Hovorievame o rozličných druhoch slov. Slovenský jazyk má napríklad desať druhov slov.

Podľa toho, či sa slová tvarove obmieňajú, alebo či majú len jediný neohybný tvar, rozoznávame ohybné a neohybné druhy slov. Ohýbanie mien voláme skloňovanie a ohýbanie slovies časovanie. — Zastavme sa pri ohýbaní podstatných mien.

Podstatné mená majú odlišné skloňovanie (odlišné koncovky v jednotlivých pádoch) podľa rodu a ďalej rozdiely v skloňovaní aj v rámci jednotlivých

rodov. Podstatné mená, ktoré majú rovnaké zakončenie a rovnaké pádové koncovky, zaradili jazykovedci do skupín. Z každej skupiny vybrali vhodné podstatné meno ako jej „reprezentanta", na ktorom sa výrazne javia znaky (najmä pádové koncovky) všetkých podstatných mien príslušnej skupiny. Podstatné mená, ktoré pri skloňovaní predstavujú celú skupinu podstatných mien, označujeme pomenovaním „vzor". Podobne je to aj pri prídavných menách a slovesách.

Ako vidíme, vzor je pomôcka, ktorá umožňuje na skloňovaní jedného podstatného mena ukázať znaky skloňovania celej skupiny podstatných mien. Vzor teda nie je voľačo, čo by bolo priamo dané v gramatickej sústave nášho jazyka. Vzor je v rámci príslušnej skupiny podstatných mien voliteľný. Nie je danosťou gramatickej sústavy. Ak by vzor bol danosťou gramatickej stavby nášho jazyka, nebol by voliteľný, ale naozaj nezmeniteľný, a to dovtedy, kým by sa v príslušnej oblasti nezmenila gramatika nášho jazyka.

Všetkým nám je jasné, že sa slovenský jazyk od čias vydania Czambelovej Rukoväti podnes podstatne nezmenil. Nezmenil sa najmä vo svojej gramatickej stavbe. A predsa vidíme, že vo funkcii vzorov podstatných mien nastala kde-tu výmena. Ak by vzory boly závislé od zmien v gramatickej stavbe nášho jazyka, výmena vzorov by od Czambelových čias nebola bývala možná ani prípustná. Ale pretože sú skloňovacie vzory podstatných mien voliteľné, autori slovenských gramatík uplatňujú možnosť voľby a stavajú na čelo skupín podstatných mien také vzory, ktoré pokladajú za najviac výrazné na to, aby predstavovaly svojím skloňovaním celú skupinu.

Ako sme vyššie naznačili, pri voľbe vzoru pre určitú skupinu podstatných mien je prvoradým kritériom tá skutočnosť, nakoľko príslušné slovo svojím zvukovým zložením a pádovými koncovkami vystihuje znaky celej skupiny. Druhoradou požiadavkou je, aby slovo, ktoré prichádza do úvahy ako vzor, bolo aj s významovej stránky súce a súčasne citovo neutrálne, aby nevyvolávalo pri počutí rušivé asociácie. Treba dbať, aby sa vzorom stalo také slovo, ktoré je všeobecne známe a srozumiteľné všetkým príslušníkom slovenského národa. (Toto — samozrejme — platí len pre základné vzory.) Okrem toho treba mať na zreteli, aby sa vzorom pomenúvala skutočnosť v našom spoločenskom zriadení jestvujúca. Pri uplatňovaní tohto zreteľa sa nám ukazujú ako nevhodné tieto bývalé vzory podstatných mien: *kráľ, pán, meč* (symbol vojny). Pravda, treba podotknúť, že významová stránka slova, ktoré sa má stať vzorom, sama nie je rozhodujúca. Nie je napr. možné, aby sa za vzor určitej skupiny podstatných mien vybralo slovo obsahovo súce, ale podľa svojho hláskového zloženia a koncoviek v jednotlivých pádoch pre príslušnú skupinu netypické. Bolo napr. nesprávne, keď sa ako vzor pre skloňovanie neživotných, tvrdo zakončených mužských podstatných mien postavilo podstatné meno „kosák". Toto podstatné meno ako vzor pre spomenutú skupinu podstatných mien nevyhovuje, a to pre svoje zakončenie v základnom tvare (v nominatíve) a z toho vyplývajúcu koncovku *-u* v šiestom páde jednotného čísla, pretože typická pre tvrdo zakončené neživotné podstatné mená mužského rodu je v šiestom páde jednotného čísla koncovka *-e*. Tak sa stalo, že učebnice, ktoré zaviedly ako vzor slovo „kosák", uvádzajú v 6. páde jednotného čísla ako zvyčajnú koncovku *-u* a len v zátvorke (ako zriedkavú) koncovku *-e*. Ale toto je skreslenie jazykovej skutočnosti. Vieme, že koncovku -u majú v šiestom páde jednotného čísla len neživotné podstatné mená mužského rodu,

zakončené zadopodnebnými spoluhláskami (*g, k, ch: mozgu, boku, vrchu*) a hrdelnou spoluhláskou *(h: rohu, prahu, stohu)*. Preto sa tu bolo treba zo závažných gramatických dôvodov vrátiť k tradičnému vzoru dub.

Nebolo by správne, keby sme sa postavili na stanovisko, že autor slovenskej gramatiky (jednotlivec alebo kolektív) je povinný použiť vo funkcii vzorov podstatných mien len vzory tradičné. Ak je výmena príslušného vzoru odôvodnená a nový vzor lepšie zastupuje svojimi tvarmi danú skupinu, treba ho prijať. V takomto prípade požiadavka pridržať sa tradičného vzoru by bola nesprávna a bola by prekážkou pokroku v našej jazykovede. Neodôvodnenú výmenu vzorov treba však odsúdiť ako nepotrebnú a najmä pre školskú prax ako škodlivú. Pri uvádzaní nového vzoru by sa priam žiadalo, aby autor gramatiky výmenu tradičného vzoru riadne odôvodnil a podal charakteristiku nového, vhodnejšieho vzoru.

Použitie „vlastných" vzorov sa dá odôvodniť vo vedeckej gramatike slovenského jazyka. Trocha inak sa treba pozerať na pomerne častú výmenu vzorov skloňovania podstatných mien napr. v gramatikách pre stredné školy. Z pedagogických dôvodov oprávnená je požiadavka, aby sa žiak neučil skloňovanie podstatných mien v každej triede podľa iných vzorov. Tu sa správne požaduje jednotnosť. Požiadavka jednotnosti a pomernej časovej stálosti vzorov pre skloňovanie podstatných mien sa však nesmie zmeniť na požiadavku nemeniteľnosti vzorov. A pretože s odôvodnenými zmenami tu treba vždy rátať, radíme súdruhom učiteľom, aby prístupne na všetkých stupňoch vysvetlili žiakom postavenie a úlohu vzorov podstatných mien. Treba žiakom ukázať, že vzorom príslušnej skupiny podstatných mien by mohlo byť aj iné podstatné meno, ako to, ktoré sa uvádza v gramatike. Ak im povieme kritériá, ktorými sa treba spravovať pri hľadaní vzoru, môžu sa sami pokúsiť o voľbu vhodného podstatného mena na funkciu reprezentanta danej skupiny. Okrem toho treba mať vždy na pamäti a treba to zdôrazňovať žiakom vždy pri preberaní skloňovania, že pozorovaním a štúdiom skloňovania určitého vzoru vštepujeme si do pamäti znaky skloňovania celej príslušnej skupiny podstatných mien. Vzory podstatných mien sa majú žiaci učiť v ustavičnom spojení s celou predstavovanou skupinou podstatných mien a len ako pomôcku, názornú oporu, na ktorej sú výrazne skoncentrované a pomocou ktorej sa žiakom vybavujú znaky celej skupiny podstatných mien. V tomto je pravá úloha vzorov.

I keď pre školskú prax staviame požiadavku jednotnosti a pomernej stálosti vzorov, musíme mať na pamäti, že voľba vzoru je otázkou správneho výberu a dohody, a nie priamo vecou gramatickej sústavy slovenského jazyka.

V knižke *Základná jazykovedná terminologia,* ktorú v roku 1952 vydalo Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení v Bratislave v sérii „Odborná terminologia", sa uvádzajú jednotné vzory skloňovania podstatných mien, ktoré sú záväzné pre autorov učebníc slovenského jazyka a ktoré budú vo všetkých schválených učebniciach od septembra t. r.[1]

Ak učitelia budú pristupovať ku vzorom skloňovania podstatných mien s dôkladným porozumením úlohy vzorov, nebude ich v práci mýliť ani prípadný taký vzor, na ktorý azda neboli zo svojich štúdií naučení. Tu právom môžeme očaká-

[1] Sú to vzory: *chlap, hrdina* (pre muž. živ. rod), *dub, stroj* (pre muž. neživ. rod), *žena, ulica, kosť, dlaň, gazdiná,* nepravidelné *pani, mať* (pre ženský rod), *mesto* (v brošúre je chybne „miesto"), *srdce, vysvedčenie, dievča* (pre stredný rod). Ďalej sú uvedené aj vzory ohýbania prídavných mien a slovies.

vať od súdruhov učiteľov potrebnú pružnosť, ktorá je znakom odbornej pripravenosti. Len odborne nepripravený učiteľ sa domnieva, že výmenou jedného alebo dvoch vzorov autor príslušnej učebnice zmenil gramatiku slovenského jazyka.

O jednom zlom preklade

V. Lapárová

Príspevok k diskusii o prekladaní.

V ôsmom čísle časopisu Slovenská reč boly uverejnené referáty o štúdiách sovietskych teoretikov prekladania. Pretože závery, ku ktorým prichádzajú autori týchto štúdií pri riešení základných prekladateľských problémov, majú aj všeobecnú platnosť, pokúsime sa ich aplikovať na konkrétny preklad z ruštiny do slovenčiny. Vybrali sme si preklad románu Valentína Katajeva „Syn pluku" (z ruštiny preložil Dr. Ján Mihál, vyšlo v Smene, Bratislava 1951), kde sa vo veľmi hojnom počte vyskytujú typické chyby, ktorých sa dopúšťajú niektorí naši prekladatelia pri prekladoch z ruštiny.

Najpočetnejšie sú tie prípady, kde Dr. Ján Mihál prekladá jednotlivé slová na základe podobne znejúcich slov v slovenčine, alebo lepšie povedané tieto slová vôbec neprekladá, ale len prepisuje azbuku latinkou. Na ukážku uvedieme niekoľko najkrikľavejších chýb, ktoré padnú do oka už pri zbežnom prečítaní prekladu. Pri porovnaní s originálom sme však takýchto chýb našli oveľa viac. (Správny preklad uvádzame v zátvorke, číslice označujú stranu prekladu.)

Hneď na prvej strane v citáte z Nekrasova „Eto mnogich slavnych puť" prekladá Dr. Ján Mihál ruské slovo *puť* (cesta) ako „púť". Že tu nejde o náhodnú chybu, presvedčíme sa ďalej na str. 14, kde „slavnyj puť" je preložené ako „slávnu púť". Ruské slovo „vrag" (nepriateľ) prekladá Mihál ako „vrah" (str. 14, 122). Iné príklady: „Pri komandire každoj roty naznačte dvuch čelovek" — Pri veliteľovi každej stotiny naznačte (správne: určite) dvoch ľudí" (str. 22); „vnimateľno" — „vnímavo" (správne: pozorne, str. 33, 103, 106, 107); „prekrasno" — „prekrásne" (správne: výborne, skvele, str. 28, 35); „prekrasnyj" — „prekrásny" (správne: výborný, skvelý, str. 32, 59); „akkuratno" — „akurátne" (správne: starostlivo, poriadne, presne, str. 16, 28, 34, 67, 94, 103, 118 atď.); „znamenityj razvedčík" — „znamenitý prezviedčík" (správne: slávny, preslávený priezvedčík, str. 42, 43, 62, 66, 102, 117); „kidať granaty" — „kydať granáty" (správne: hádzať, str. 120); „staraťsia" — „starať sa" (správne: usilovať sa, str. 42, 60, 61, 79); „inogda" — inokedy" (správne: niekedy, občas, zavše, str. 18); „iš' ty" — „iš ty" (správne: pozrime sa, str. 37, 53); „nebos'" — „neboj sa" (správne: predsa, azda, vari, str. 33, 37); „doložil" — „doložil" (správne: hlásil, str. 19); „brodiť" — „brodiť" (správne: túlať sa, blúdiť, str. 45); „voľno" — „voľno" (správne: pohov, str. 64); „vskoľz'" — „poklzmo" (správne: letmo, zbežne, str. 21); „ogoľonnyje roščicy" — „oholené húštiny" (správne: holé, str. 21); „nastuplenije" — „nástup do boja" (správne: útok, str. 14); „Pervaja (lestnica) dovoľno pologaja" — „Prvý (rebrík) bol dosť polohý (správne: mierny, opak: strmý, str. 13); „strogo" — „stroho" (správne: prísne, str. 25); „uskoril šagi" — „uskoril kroky" (správne: zrýchlil, str. 118); „otdal česť" — „oddal česť" (správne: zasalutoval, str. 120).

Slovo „charakter", ktoré znamená skôr povahu, je vždy preložené len ako „charakter" (str. 32, 82, 109) a slovo „užas" vždy len ako úžas" (str. 73, 89), hoci v danom texte by bolo omnoho správnejšie použiť slovo „hrôza".

Takýchto prípadov je v preklade veľké monžstvo, ale myslím, že to, čo sme na ilustráciu uviedli, úplne stačí.

Slová, ktorým prekladateľ nerozumel, si niekedy jednoducho domyslel a nedal si ani tú námahu, aby sa pozrel aspoň do slovníka Kopeckého. A tak „lešij" (lesný muž, lesných duch) prekladá raz ako „pekelník" (str. 7), druhý raz ako „rohatý" (str. 45); „Gľadite rebiata" ako „Dívajte sa, deti" (str. 41); priezvedčík Gorbunov tu oslovuje vojakov a správny preklad by bol: Dívajte sa, chlapci; „rasstaviť nogi" (rozkročiť sa) je preložené ako „rozhodiť nohy" (str. 55); „stojať vyťanuv ruki po švam" (stáť v pozore) ako „stáť ruky vystreté podľa švíkov" (str. 60).

A zasa to nešťastné ruské „vot", o ktorom sa už toľko popísalo, prekladá Dr. J. Mihál sústavne ako „hľa" (str. 23, 49, 112). Iba na str. 79, kde by sa mu „hľa" vyskytlo v dvoch vetách za sebou, zamieňa ho raz slovom „aha". (Aha, došli k riečke ... Hľa, vidia ju.)

Dobrý prekladateľ aj vtedy, keď sa díva do cudzojazyčného textu, myslí vždy svojím materinským jazykom, t. j. v našom prípade len po slovensky a ani na chvíľu sa nepoddá vplyvu cudzojazyčných rečových zvratov, ktoré sú slovenčine cudzie. Každá preložená veta musí znieť po slovensky a musí sa podriadiť logike a estetike slovenského jazyka. Táto zásada však zrejme pre Dr. Jána Mihála neplatí, inak by sa nemohly v jeho preklade vyskytnúť takéto prípady:

„Ves' Vanin jazyk byl v lilovom aniline" — „Celý Vaňov jazyk bol v lilavom anilíne" (str. 88, správne by bolo: Váňa mal celý jazyk zašpinený od lilavého anilínu); „Oficer imel vid čeloveka, krajne utomlennogo ..." — „Dôstojník mal vzhľad človeka krajne unaveného ..." (str. 84, lepšie: Dôstojník vyzeral ako človek nanajvýš unavený ...); „S etogo dňa Vaňa stal v osnovom žiť u kapitana Jenakijeva" — „Z tohto dňa začal Vaňa v podstate žiť u kapitána Jenakijeva" (str. 115, správne: od tohto dňa); „do jego načala" — „do jeho začiatku" (str. 15, správne: pred jeho započatím); „... troje razvedčikov — v ich čisle i Vaňa ..." — „traja priezvedčíci — v ich počte i Vaňa ..." (str. 73, správne: medzi nimi i Vaňa); „A to on podumajet, čto my s toboj živiom chuže, čem jego razvedčiki ..." — „A to si pomyslí, že my s tebou žijeme horšie ako jeho priezvedčíci ..." (str. 112, správne: Lebo si pomyslí, že my dvaja sa tu máme horšie ...); „... „štabnoj les" ... okazalsia u nas v glubokom tylu" — „... „štábny les" ... ostal u nás v hlbokom zázemí" (str. 96, správne: „štábny les" ... ostal hlboko v našom zázemí); „Jemu uže dokladyvali o maľčike ..." — „Jemu už hlásili o chlapcovi" (str. 22, správne: „Už mu hlásili o chlapcovi" alebo „O chlapcovi mu už hlásili").

O neschopnosti prekladateľa zbaviť sa vplyvu originálu a tým prekladateľského žargónu svedčí množstvo prechodníkov a príčastí. Môžeme celkom určite tvrdiť, že sa u nás prechodníky a príčastia používajú len zriedka, kým v ruštine naopak vety s prechodníkom sa vyskytujú veľmi často. Hojné sú najmä prechodníky a príčastia minulé a nemyslíme, že by Dr. Ján Mihál používal v súkromnom rozhovore vety, ktoré by boly plné prechodníkov a príčastí, ako to robí v svojom preklade. Príklady: „... spustil sa pomimo vystúpivších sa delostrelcov s oboch strán rebríkov nadol ..." (str. 19); „... delá, sotva slyšateľne dunivšie (!) hlboko

v zázemí..." (str. 18); „Plukovný rozkaz... — povedal v náhlosti, ale sa nezdržal a živo zajagavši hnedými očami rozčúlene doložil..." (str. 22); „... či veľa roboty dá starému skúsenému prezviedčíkovi(!), ...nájsť do lesa zbehnuvšieho chlapčeka?" (str. 43); „Dosiaľ sa hanbil... za ten nepokoj, ktorý im zavinil, zaoberavši sa bez dovolenia miestopisom" (str. 95).

V preklade sa vyskytuje množstvo výrazov, ktoré v origináli nie sú a ktorým ruskí teoretici prekladu hovoria „otsebiatiny" (vymysleniny). V origináli je napríklad veta: „Odnako son jego byl čutok" (avšak jeho spánok bol ľahký). Dr. Mihálovi sa to však nezdá dosť expresívne a prekladá „Jednako spal ako myš na vreci" (str. 50). Iné príklady: Originál: „No rešil pro sebia vsio vremia byť na-čeku" („Rozhodol sa však byť stále na pozore" alebo „v strehu"); preklad: „Predsa sa rozhodol celý čas mať oči na klinčeku" str. 48). — Originál: „V to vremia Achunbajev gotov byl ot neterpenija skripeť zubami..." (A zatiaľ Achunbajev skoro škrípal zubami od netrpezlivosti...); preklad: „Zatiaľ Achunbajeva jedly mrle a bol by rád škrípal zubami" (str. 16). — Originál: „... i žoltyje lisťja načinali sypaťsia gušče, kruťas' i porchaja, kak v teatre" (... a žlté lístie, ktoré sa sypalo čoraz hustejšie, sa krútilo a poletovalo ako v divadle); preklad: „A žlté lístie sypalo sa čoraz hustejšie na zvlhnutú zem" (str. 17).

Často veta v preklade stráca ten smysel, aký má v origináli, ba dokonca niekedy smysel vety v preklade je priamo opačný. Máme dojem, že prekladateľ neprečítal vety v origináli pozorne. V origináli je napríklad: „Jenakijev byl tože chrabr ne meňše druga svojego Achunbajeva..." (Jenakijev bol práve taký chrabrý ako jeho priateľ Achunbajev...); preklad: „Jenakijev bol tiež chrabrý, no nie tak ako jeho priateľ Achunbajev" (str. 14). — „Oni vse byli v točnosti pochoži odno na drugoje" (Ponášaly sa všetky [delá] presne jedno na druhé), preklad: „Neponášaly sa presne druh na druha" (str. 118).

Spojenie „druh na druha" sa Dr. Mihálovi tak páči, že v preklade nachádzame napr. i rozvaliny domčekov „ako by naglejené druh na druha" (str. 21), ruský text: „... kak by naklejennyje odna na druguju, rozvaliny domikov", pričom ani „naklejennyj"nie je „naglejený", ale „nalepený".

Pri každom preklade je dôležité, aby štylizácia bola presná a jasná, taká ako v origináli, tým viac, ak ide o literatúru pre mládež. Katajevove vety a slová sú srozumiteľné a jasné, o Mihálovom preklade to však nemožno povedať. Azda preto, aby dokázal, že ovláda slovenčinu majstrovsky, zamieňa slová, ktoré v origináli porozumie bez ťažkostí každé ruské dieťa, írečitými slovenskými slovami, ktoré 11—12-ročné slovenské dieťa rozumieť nemôže.

Príklady: „... zametil vskoľz' Bidenko" — „... poznamenal crkom Bidenko" („vskoľz'" znamená „zbežne, letmo", str. 32); „makintoš" — „bekeč" (správne: „nepremokavý plášť", str. 50); „... vialo povalilsia na nejo životom" — „... na ktorú (t. j. priču) sa zvalil opincľavene doluznačky" („vialo" = „sklesle, ochabnute", str. 40); „... neskoľko raz pokriakal, kak dikaja utka" — „... niekoľko ráz zaziapal ako divá kačica" (str. 71; slovo „kriakať" — „kvákať" prekladá Mihál sústavne ako „ziapať", str. 75, 76); „sžať zuby" — „skriačiť zuby" (str. 88, 104); podotýkame, že slovo „sžať", ako i predošlé slová, v ruštine nie je vôbec ľudové a správny preklad by mal znieť „stisol zuby" alebo lepšie „zaťal zuby"); „... ostorožno tronuv Bidenko za šineľ" — „... opatrne drmol Bidenka za plášť" (správne: „chytil Bidenka za plášť" alebo „dotkol sa Bidenkovho plášťa", str. 36); „... chodili devuški s sudkami" — „... chodily dievčence s ľagvicami"

(„sudki" — „nádoby na jedlo"); „Oni vse troje pogibli po doroge v Minsk v to strašnoje ijuňskoje utro sorok pervogo goda" (Všetci traja zahynuli cestou do Minska toho strašného júnového rána v štyridsiatom prvom roku) — preklad: „Všetci traja zahynuli na ceste do Minska toho strašného júnového rána meruprvého roku". Výraz „meruprvý" by sa azda hodil do prekladu knihy z minulého storočia, ale do súčasného textu sa nehodí vôbec, tým menej v detskej literatúre.

Dr. Mihál má veľkú záľubu v expresívnych výrazoch a pri výbere synoným nedbá vôbec o to, či sa to-ktoré synonymum do daného textu hodí alebo nie. Ide mu len o to, aby bolo čo najexpresívnejšie. Tak „gruzoviki mčalis'" (nákladné autá uháňaly) prekladá ako „nákladné autá cválaly" (str. 93); bomby nepadajú, ale „sa kydajú" (str. 32), hoci v ruštine je „svalivalis'"; „kakim eto manerom ty zdes' očutilsia" (ako si sa sem dostal) prekladá „akým činom si sa tu zasial" (str. 61) atď.

Je až zarážajúce, že mohol vyjsť preklad s takými chybami. Za urobenie zlého prekladu je zodpovedný prekladateľ, ale za vyjdenie zlého prekladu je zodpovedné nakladateľstvo. Je vecou redaktora nepripustiť, aby takéto preklady vychádzaly. To, že tento preklad vyšiel, si môžeme vysvetliť alebo tak, že ho okrem prekladateľa nik nečítal, alebo lektor, ktorý porovnával preklad s originálom, nie je o nič kvalifikovanejší ako prekladateľ.

V úvode k zborníku „Umenie prekladať" píše jeden z autorov K. Čukovskij, že každý zlý preklad je nielen „poburujúce ohováranie autora prekladanej knihy, ale aj zlomyseľné záškodníctvo, ktoré spôsobuje škodu čitateľským masám"[1]. Toto platí dvojnásobne o literatúre, ktorú dávame do rúk mládeži.

Väzby slovesa „usilovať sa"

Eugen Pauliny

Sloveso *usilovať sa* vyskytuje sa niekedy bez zvratného zámena, a to najmä vo väzbe „usilovať o niečo". Chceme tu preto rozobrať väzby slovesa *usilovať sa* a zistiť, či je forma bez zvratného zámena odôvodnená. Sloveso *usilovať sa* má niekoľkorakú väzbu.

1. Ponajprv sa používa ako bezpredmetové sloveso. Napr.: *Títo dvaja ma ľali, bohdaj ich čert vzal, a poriadne. Jeden s a nad druhého u s i l o v a l* (Jégé). — *Zo zpráv činovníkov vidieť, že hasičstvo s a u s i l u j e* (Hasičské listy). — *Gazda a traja paholci s a u s i l u j ú, no poľa je priveľa.* — *Akokoľvek s a u s i l o v a l, nikdy nevyhovel svojej polovičke* (Jesenský). — *U s i l o v a l s a, nakoľko sily stačily* (Bodenek). — *Načo s a teda u s i l o v a ť?* (Horák). — *Ďuro, hľaď, aby sme vygazdovali, u s i l u j s a!* (Kukučín). — *Tu treba vziať rozum do hrsti a u s i l o v a ť s a* (Kukučín).

2. Ďalej sa používa v spojení s vedľajšou vetou, uvodenou spojkou „aby". Táto väzba sa používa najmä vtedy, keď podmet vedľajšej vety s „aby" je iný ako podmet nadradenej vety, v ktorej je prísudkom sloveso „usilovať sa". Napr.: *Duchovní vodcovia s a u s i l o v a l i, aby celá tvorba bola prístupná rovnako*

[1] „Iskusstvo perevoda", vydala Akademija v Leningrade r. 1930 (str. 6).

všetkým vrstvám národa (Naše divadlo). *Radšej s a u s i l o v a ť, aby sme mali nového richtára* (Hečko). — *Len s a u s i l u j, aby on* (otec) *mal z teba radosť* (Kukučín).

Ale táto väzba sa používa aj vtedy, keď ju možno nahradiť väzbou „usilovať sa robiť niečo" (pozri bod 3). Napr.: *V honbe za úspechom s a u s i l u j e, aby vyhovel chvíľkovej nálade obecenstva* (Elán).

3. Potom sa používa sloveso „usilovať sa" s infinitívom vo väzbe „usilovať sa robiť niečo". Väzba s infinitívom sa používa, keď slovesný dej, vyjadrený infinitívom, má vykonať osoba alebo vec, ktorá je podmetom vety. Napr.: *Teoretik u s i l u j e s a deduktívne spracovať výsledky experimentálneho pozorovania* (Filoz. sborník). — *Ľudia s a u s i l u j ú vydobyť zo zeme všetko* (Kukučín). — *Anna cítila celú ťarchu jeho odvislého postavenia a tým viac u s i l o v a l a s a obľahčiť mu ju* (Vajanský). — *Chalupka citeľne nahmatal slabiny kultúrneho a spoločenského života slovenského a u s i l o v a l s a ho naprávať* (Naše divadlo). — *Od XIII. storočia počínajúc u s i l u j ú s a králoVia uplatniť voči zemanom právo voľného pohybu poddaných* (Janšák). — *U s i l o v a l i s m e s a podať celkový obraz pastierstva každej obce.* — *Roľníci s a ustavične u s i l u j ú stupňovať úrodnosť svojich polí.*

4. Napokon sa používa sloveso „usilovať sa" vo väzbe „usilovať sa o niečo". Podstatné meno, s ktorým sa v tejto väzbe spája sloveso „usilovať sa", je zpravidla dejové. Napr.: *Je teda jedine správne u s i l o v a ť s a o úhradu investícií z vlastných prostriedkov* (Krúžky marxizmu-leninizmu). — *Zemepanská vrchnosť s a u s i l o v a l a o zrušenie martinských výročných trhov* (Šikura). — *Objasní sa nám príčina, prečo s a veľkomoravské kniežatá vždy u s i l o v a l y najmä aj o ovládnutie Panónie a ju načas aj ovládly* (Stanislav). Ale tu nie je skutočné dejové meno, zastupuje ho príbuzné podstatné meno. Napr.: *usilovať sa o jednotu* (= usilovať sa o sjednotenie). Prípady ako: *Robotnícke konzumné družstvá u s i l u j ú s a o vlastné ústredie* (Houdek), v ktorých nejde vôbec o dejové meno („ústredie"), treba pokladať za nie celkom korektné. Vhodnejšie by tu bolo použiť väzbu s vedľajšou vetou so slovesom „mať": *Usilovaly sa, aby maly vlastné ústredie.*

Väzba „usilovať sa o niečo" je veľmi blízka svojou štruktúrou väzbe „usilovať sa robiť niečo". Tieto väzby sa môžu vzájomne zastupovať. Väzba „usilovať sa o niečo" práve tak ako väzba „usilovať sa robiť niečo" sa používa vtedy, keď dej vyjadrený predmetom má vykonať osoba alebo vec, ktorá je podmetom vety.

Väzba „usilovať sa o niečo" sa niekedy splieta s väzbou „usilovať sa, aby . . .", a to tak, že predmet sa vyjadrí formálne ukazovacím zámenom, na ktoré sa nadviaže vedľajšia veta s „aby". Napr.: *U s i l o v a l i s a o t o, aby svoj majetok rozšírili alebo aspoň zabezpečili* (Šikura). — *Osvietenské tendencie s a neskoršie u s i l u j ú o to, aby nižšie triedy obyvateľstva boly povznesené zo svojho neutešeného postavenia.*

Tieto príklady ukazujú, že spolu veľmi tesne súvisia nielen väzby „usilovať sa o niečo" a „usilovať sa robiť niečo", ale že sa k nim tesne radí aj väzba „usilovať sa, aby . . ." Ide tu o významovú a skladobnú blízkosť, lebo vo všetkých troch prípadoch sa sloveso „usilovať sa" viaže s predmetom. Raz je predmet vyjadrený predložkovým pádom dejového substantíva („usilovať sa o niečo"), raz je

vyjadrený infinitívom („usilovať sa robiť niečo") a raz je vyjadrený vedľajšou vetou („usilovať sa, aby . . .").

Azda preto, lebo sa pociťuje, že sloveso „usilovať sa" je predmetové, vyskytuje sa niekedy aj sloveso „usilovať" vo forme nezvratnej. Napr.: *Právo u s i l u j e len o úpravu vonkajšieho pomeru medzi ľuďmi* (Luby). — *Básnik u s i l u j e uniknúť do ideálneho priestoru, kde zlosť krásu nepreváži* (Matuška). Takéto doklady sa vyskytujú najmä vo väzbe s podstatným menom dejovým („usilovať o niečo"), zriedkavejšie vo väzbe s infinitívom; nevyskytujú sa vo väzbe s vedľajšou vetou („usilovať sa, aby . . .").

Sloveso „usilovať" bez zvratného zámena treba pokladať za nekorektné. Nesprávnosť foriem tohto slovesa bez zvratného zámena je zrejmá najmä z toho, že sloveso „usilovať sa" má rovnaký význam vo všetkých troch predmetových väzbách. Nie je teda nijako odôvodniteľné, prečo by sa malo popri veľmi častej správnej zvratnej forme používať zriedkavo aj bez zvratného zámena len v jednej (resp. dvoch) z týchto väzieb. Pritom je, pravdaže, pochopiteľné, prečo sa zvratné zámeno vysúva niekedy práve v takej väzbe, v ktorej sa sloveso „usilovať sa" spája s podstatným menom. Táto väzba sa totiž pociťuje ako najviac predmetná, preto je tu najviac možností pokladať zvratné zámeno za „zbytočné".

POSUDKY A ZPRÁVY

Terminologia obrábania kovov. — Vydalo Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení v Bratislave ako 6. sväzok série Odborná terminologia. Strán 95, cena 80,— Kčs.

S budovaním socializmu v našej vlasti úzko súvisí rozvíjanie všetkých odvetví výroby, a to najmä výroby priemyselnej. Zdokonaľovanie výrobných procesov a zavedenie doteraz nepestovaných oblastí priemyselnej výroby na Slovensku stavia požiadavku zdokonaľovať jestvujúce a starostlivo vytvárať nové terminologie. Úspešná práca tohto druhu vyžaduje úzku spoluprácu odborníkov príslušného výrobného sektoru s jazykovedcami. Jej organizovanie má na starosti Ústav slovenského jazyka v rámci svojho terminologického oddelenia.

Terminologiu obrábania kovov, ktorú si tu povšimneme, vypracovala Komisia pre strojnícku terminologiu pod predsedníctvom prof. Ing. J. Gondu. Z Ústavu slovenského jazyka SAV sa na vypracúvaní terminologie obrábania kovov zúčastňoval Dr. F. Buffa.

Odborné názvy (termíny) sú v recenzovanej knižke roztriedené podľa vecných hľadísk do dvanástich kapitol. Pri každom termíne je stručná definícia príslušného ním označeného pojmu. Termíny sú očíslované, aby ich bolo možno ľahko nájsť podľa pripojeného abecedného ukazovateľa. Knižka má na konci obrázkovú prílohu. V nej sú kresby príslušných strojov, nástrojov a pomôcok, ktoré sa pomenúvajú zaužívanými alebo novoutvorenými termínmi, uvedenými v sústavnej časti.

V posudku sa prizrieme jazykovej stránke ustaľovaných termínov a najmä jazykovej stránke ich definícií.

Pri definíciách termínov badať tendenciu podávať ich v jednej vete. Napríklad termín r ý c h l o o b r á b a n i e sa definuje takto: spôsob obrábania, pri

ktorom optimálnym zladením rezných podmienok (reznej rýchlosti, hĺbky rezu a posuvu) a znížením vedľajších časov získavame najvyššiu produktivitu pri zachovaní najlepšej (primeranejšie by bolo vari „najväčšej") hospodárnosti.

Dakedy pri snahe podať vecne presnú charakteristiku príslušného pojmu vytvára sa málo priehľadná a jazykovo nie dosť uhladená definícia. — Napr. termín s t l a č e n i e t r i e s k y (str. 10, č. 57) sa definuje takto: sprievodný zjav pri tvorení triesky, prejavujúci sa zväčšením prierezu a skrátením jej dĺžky vzhľadom na teoretické hodnoty týchto (!). — Správne malo byť ... vzhľadom na *ich* teoretické hodnoty.

V daktorých prípadoch, aby sa definícia stala priehľadnejšou, je vyjadrená súvetím, v ktorom posledná (vysvetľovacia) veta sa voľne priraďuje po bodkočiarke. — Takto napr. je to na str. 23 pri termíne 239 k a m e ň k u l i s y — teleso obdĺžnikového tvaru s otvorom pre čap kľuky; prenáša kruhový pohyb na kulisu; na str. 32 pri termíne 350 n o r m á l n y p r e ť a h o v a c í tŕň — preťahovací tŕň na vonkajšie preťahovanie; jeho rezná časť je z iného materiálu ako ostatné časti; na str. 42 pri termíne č. 464 r u č n é k l a d i v o — hranolovité teleso zakončené obyčajne na jednom konci rovnou plochou, na druhom konci nosom; v strede telesa je dutina, do ktorej sa vrazí násada; na tej istej strane č. 471 p r e b í j a d l o — pomôcka slúžiaca na prerezanie diery do plechu a do tenších predmetov; je to oceľová tyčka s miernym kužeľovým ukončením; na str. 44 č. 497 s e k á č — kováčske náradie tyčového tvaru na jednom konci ukončené rezným klinom; používa sa na odsekávanie alebo presekávanie materiálov.

Tento typ definície sa v recenzovanej knižke používa veľmi zriedka a ako vidieť, zväčša nie v tých prípadoch, kde by sa to žiadalo na docielenie väčšej obsahovej priehľadnosti definície. Stretávame ju, ako to vidno z uvedených príkladov, napospol pri definíciách obsahovo ľahko zvládnuteľných. — Domnievam sa, že tento typ definície by bolo možno používať častejšie, a to najmä na spriehľadnenie vysvetlení (definícií).

V charakteristikách termínov sa často používa prídavné meno „strojný": strojné obrábanie, strojné zariadenie, strojný posuv, strojné opracovanie ap. — I keby adjektívum „strojný" bolo tu už zaužívané, Komisii pre strojnícku terminologiu radíme znova uvážiť, či by nebolo správnejšie používať tu vo väčšine prípadov prídavné meno *strojový*.

Kde-tu zisťujeme vo výklade termínov zbytočné výplnkové slová, ktoré k charakteristike termínov nič neprinášajú. — Napr. na str. 8 vo výklade termínu 15 o t u p e n i e — *určitý stav opotrebenia ostria, charakterizovaný znížením reznej schopnosti nástroja* — sa zbytočne používa slovo „určitý". Podobne na str. 18 v definícii termínu 169 k o v o t l a č i a r s k a t o č o v k a — *stroj — zvláštny druh točovky, na ktorom sa robí kovotlačenie,* zbytočne sa používa slovo „zvláštny". Pri presnom výklade termínov sa treba takýmto nič nehovoriacim slovám vyhýbať. (Pozri ešte na str. 14 termín 117, na str. 24 termín 242, na str. 33 termíny 351, 357, 358, na str. 43 termín 482!)

Z určitých prípadov vysvetľovania termínov badať, že nemáme doteraz dosť presne definované a rozlíšené pojmy „nástroj" a „náradie". Napr. na str. 43 v definícii termínu 479 kliešte sa zaraďujú do pojmu náradia (náradie, ktoré používame na ručné zachytenie a pridržanie predmetov, event. na iné úlohy, ako na ohýbanie [lepšie: *napr. na ohýbanie*], oddeľovanie ich častíc a pod.). Domnievame sa, že kliešte treba zaradiť medzi n á s t r o j e.

V daktorých prípadoch by bolo možné zlepšiť definície úpravou slovosledu. Napr. na str. 32 definíciu termínu 340 v n ú t o r n é p r e ť a h o v a n i e — *preťahovanie, pri ktorom požadovaný presný tvar a rozmer dostávajú otvory výrobku* — treba usporiadať takto: *preťahovanie, pri ktorom dostávajú otvory výrobku požadovaný presný tvar a rozmer.* Priam tak v definícii termínu 341 v o n k a j š i e p r e ť a h o v a n i e — *preťahovanie, pri ktorom požadovaný presný tvar a rozmer dostávajú vonkajšie časti výrobku* — treba usporiadať slovosled takto: *preťahovanie, pri ktorom vonkajšie časti výrobku dostávajú požadovaný presný tvar a rozmer.*

V definíciách badať tendenciu neoddeľovať čiarkou shodný prívlastok, stojaci za podstatným menom, a to ani vtedy, ak je značne rozsiahly. Uvedieme daktoré príklady: Na str. 13 pri termíne 101 a k o s ť p o v r c h u čítame definíciu: súhrn chemických, fyzikálno-mechanických a geometrických vlastností povrchovej vrstvy súčiastok posudzovaných s hľadiska konštrukčných a prevádzkových požiadaviek; pri termíne 105 s ú d k o v i t o s ť p o v r c h u — tvar povrchu podobajúci sa súdku; pri termíne 106 e l i p s o v i t o s ť p o v r c h u — tvar povrchu majúci charakter elipsoidu; pri termíne 107 k u ž e ľ o v i t o s ť p o v r c h u — tvar povrchu majúci charakter kužeľa; pri termíne 108 v a l c o v i t o s ť p o v r c h u — tvar povrchu majúci charakter valca.

Poučka o písaní čiarky pri rozvitom prívlastku, ktorý nasleduje za určovaným menom, nie je v doterajších Pravidlách (str. 113) formulovaná jednoznačne. Začal sa však ustaľovať úzus písať v takýchto prípadoch vždy čiarku. V návrhu nových Pravidiel sa tu rozlišuje voľný prívlastok (pri ktorom čiarku píšeme) a tesný prívlastok (pri ktorom čiarku nepíšeme). Toto rozlišovanie nie je však všeobecne prijaté a z praxe sa proti nemu ozývajú námietky.

Podľa našej mienky je kladenie čiarky pred rozvitý shodný prívlastok, ktorý zastupuje prívlastkovú vetu, odôvodnené aj tým, že to podporuje správne zvukové členenie pri hlasnom čítaní. Čiarka pred prívlastkom označuje čítajúcemu neukončenú pauzu a napomáha ľahšie pochopenie vety. — Tendencia neoddeľovať čiarkou rozsiahly shodný prívlastok, ktorý je substitútom prívlastkovej vety a nasleduje po určenom mene, neuplatňuje sa v recenzovanej práci dôsledne. Často na tej istej strane vidíme v tejto veci nejednotnosť: v jednej definícii sa pred prívlastok čiarka dáva, v druhej nie. Príklady si uvedieme z 21. strany. — V definíciách termínov 212, 213, 215, 222 sa čiarka pred prívlastok dáva:

212 d o š t i č k a — teleso z rezného materiálu, pripevnené na reznú časť nástroja alebo na plochy vystavené veľkým opotrebeniam (i v tejto definícii je nejednotnosť);

213 v r ú b k o v a č — nástroj na vrúbkovanie, pozostávajúci z držiaka a vrúbkovacieho kolieska;

215 k r í ž o v ý v r ú b k o v a č — pracovný nástroj, skladajúci sa z držiaka a z dvoch šikmých vrúbkovacích koliesok s pravou a ľavou skrutkou;

222 r o z p í n a c í t r ň — upínacia pomôcka s rozpínacím puzdrom, používaná hlavne pri točení na upínanie predmetov s obrobeným otvorom.

V iných prípadoch (celkom analogických) sa čiarka nedáva, napr.:

209 c h r b á t n o ž a — plocha noža obrátená priamo smerom k obrábanému materiálu; 221 t o k á r s k y t r ň — pomôcka používaná pri točení a brúsení na upnutie predmetu s presne vyrobenými otvormi. Priam tak nie je čiarka v iných

definíciách na tejto strane. (Ako príklady môžu poslúžiť aj definície, ktoré sme vyššie uvádzali.)

Keďže v otázke čiarky pred shodným rozvitým prívlastkom, ktorý nasleduje za určovaným menom a nahrádza prívlastkovú vetu, nemáme ešte jednotný postoj — ako to vidieť aj z príkladov — bude sa ňou treba podrobnejšie zapodievať v osobitnej štúdii.

Ako sa hovorí v úvode, Komisia pre strojnícku terminologiu nepokladá „predkladaný náčrtok" za definitívny. — Pred definitívnym zavedením terminologie obrábania kovov (a to platí aj o ostatných terminologiách) sa žiada spolupráca celej slovenskej technickej verejnosti.

Tu sme vyslovili niekoľko pripomienok k jazykovej stránke Terminologie obrábania kovov. — K jej vecnej stránke sa majú vyjadriť technickí odborníci.

I keď sme pokladali za potrebné povedať k jazykovej stránke Terminologie obrábania kovov niekoľko poznámok, celkovo ju hodnotíme ako hodnotný prínos do slovenskej technickej literatúry. Pokladáme ju za dobré východisko pre vypracovanie terminologie definitívnej.

Správne utvorené technické termíny a presné vymedzovanie (definovanie) ich náplne je dôkazom presného myslenia, ktoré je základom každého pokroku. — Vecne presná a jazykovo správna terminologia je jedným z predpokladov rozvoja techniky na Slovensku.

G. Horák.

Konferencia o porovnávacej slovanskej jazykovede v Olomouci

V dňoch 5.—7. III. 1953 konala sa v Olomouci celoštátna konferencia slavistov, svolaná Slovanským ústavom ČSAV. Na konferencii sa zúčastnili zástupcovia všetkých čs. univerzít, akademických jazykovedných ústavov, ČSI, ašpiranti, asistenti a mladí adepti slavistiky. Do predsedníctva bol spolu s čelnými predstaviteľmi filozofických fakúlt zvolený doc. R u d n e v z Leningradu, hosťujúci na pražskej univerzite.

Účastníkov konferencie sa bolestne dotkly zprávy o ťažkom onemocnení a o skone J. V. Stalina, ktorého geniálne práce položily pevný základ marxistickej jazykovedy a daly popud k novému rozmachu slavistiky.

Konferenciu otvoril prorektor olomouckej univerzity prof. B ě l i č. O slavistickej práci u nás, vykonanej od predchádzajúcej (brnenskej) konferencie, podal zprávu akademik H a v r á n e k. Potom akademik T r á v n í č e k zhodnotil prácu nestora českej slavistiky Jozefa Dobrovského, ktorého jubileum (200 rokov od narodenia) tento rok oslavujeme.

Po otvorení nasledovala vlastná práca konferencie, rozvrhnutá časove podľa tematických okruhov na päť častí.

K prvému tematickému okruhu „Vznik slovanských národných jazykov v súvislosti s vývojom národností a národov" povedali referáty prof. B ě l i č na tému *Národný jazyk, jeho poňatie a štúdium* a doc. B l a n á r na tému *O miešaní jazykov.*

Prvý referent shrnul doterajšie náhľady o národnom jazyku, konfrontoval

najmä poňatie národného jazyka R. I. Avanesova (národný jazyk ako súhrn spisovného jazyka a nárečí) s poňatím A. S. Čikobavu (národný jazyk = spisovný jazyk) a naznačil vlastné riešenie tohto problému, vychádzajúc z formulácií J. V. Stalina.

Druhý referent spracoval špeciálny problém zanikania slovenských a českých nárečí v Bulharsku.

K druhej téme „Porovnávacie štúdium gramatickej stavby slovanských jazykov" odznelo päť prednášok.

Prvú z nich *Porovnávacie štúdium gramatickej stavby slov. jazykov* predniesol akademik Havránek. Na konkrétnych prípadoch ukázal, akých chýb sa dopúšťala naša komparatistika. Neslobodno vidieť všade v slovanských jazykoch len cudzie vplyvy, napr. germánske. Nemožno popierať vzájomné vplyvy tam, kde skutočne sú, ale treba sa vyvarovať kozmopolitizmu a nepodceňovať bohatú slovanskú kultúrnu minulosť, dôkladne uvážiť, pokiaľ ide o vnútorný vývin a pokiaľ ide už o preberanie.

Doterajší porovnávací západoeuropský idealistický jazykospyt opiera sa o stránku hláskoslovnú. To nestačí. Už Dobrovský dokázal, že jazyková príbuznosť nemá byť určovaná podľa podobnosti jednotlivých slov, ako skôr podobnosťou alebo dokonca identitou celej gramatickej stavby. Stará porovnávacia jazykoveda si trochu všímala gramatickú stavbu, ale predovšetkým formu, napr. všímala si formu pádových koncoviek a jej vývoj, ale málo si všímala význam jednotlivých pádov a jeho vývoj (diferencovanie významov toho istého pádu, zanikanie niektorých významov ap.)

Väčšina starších prác vytŕhala jednotlivú kategóriu z celku a tak ju študovala. Okrem toho odtŕhala vývoj jazyka od dejín jeho nositeľa — kmeňa, národnosti, národa. Iba sledovaním historického vývoja jednotlivého jazyka v spojení s dejinami jeho nositeľa môžeme prísť aj k odhaleniu vnútorných zákonitostí jazyka.

Popri formálnej výstavbe ide v jazyku aj o výstavbu sémantickú (významovú), ktorá často nie je v úplnej shode s formálnou. Tieto neshody sú pre nás dôležité. V nich často máme začiatky, ktoré môžu zovšeobecnieť a stať sa javmi gramatickými alebo štylistickými.

V nasledujúcej prednáške *O porovnávacom štúdiu gramatických kategórií v slovanských jazykoch* prof. I s a č e n k o opäť zdôraznil potrebu študovať významovú stránku jazyka. Doteraz sa veľmi naširoko učila napr. paradigmatika, ale zabúdalo sa na jej dialektický vzťah k významu, k funkcii tvarov.

Na staroslovienskom materiáli ukázal vznikanie novej gramatickej kategórie mužských podstatných mien označujúcich „plnoprávne osoby", na rozdiel od podst. mien označujúcich neplnoprávne osoby, chorých a nadprirodzené bytosti. Pri pomenovaniach „plnoprávnych osôb" sa dostáva genitívna koncovka *-a* i do akuzatívu (napr. bratra) a tak vzniká gen.-akuz., pri (fyzicky, juridicky ap.) neplnoprávnych osobách ostáva staré rozlišovanie genitívu a akuzatívu. Mená zvierat sa nepriraďujú k životným. Nakoniec refent ukázal dnešný stav, značne odlišný od staršieho, v súčasnej ruštine, slovenčine a češtine.

V diskusii vyslovil prof. K u r z, opierajúc sa o svoje znalosti stsl. materiálu, námietky proti hlavnej téze tohto referátu, pokiaľ ide o stsl. obdobie.

Tretiu prednášku na tému *Kategoria zaloga* (rodu) povedal doc. R u d n e v z Leningradu. Slovesný rod vyjadruje v ruštine vzťah činnosti (al. stavu) k pred-

metom. Lomonosov rozoznával tri rody: činný, trpný a stredný, vyjadrovaný pomocou častice *-sja* (naše zvratné zámeno *sa)*.

Doc. Rudnev podrobnejšie rozobral dejiny učenia o slovesnom rode v ruskej gramatickej spisbe a najmä „zvratný rod", ktorý podrobne rozpracúva, ako pripomenul, najnovšia akademická *Gramatika russkogo jazyka.*

Vo štvrtej prednáške *Niektoré problémy slovanskej konjugácie a ich riešenie s hľadiska vývoja gramatickej stavby slovanských jazykov* doc. Dostál osvetlil vývoj časovania slovies v slovanských jazykoch a jeho príčiny, najmä vkliňovanie menných tvarov do slovesnej sústavy, vyrovnávanie tvarov z kmeňa infinitívneho s tvarmi kmeňa prezentného a naopak, zmenšovanie počtu slovesných slovotvorných typov a vytváranie nových typov, čo má dôsledky i pre triedenie slovies. Prenášanie a vyrovnávanie je možné preto, že sa koncovky stávajú stále viac vyhraneným prostriedkom na vyjadrovanie kategórie osoby.

Problematika morfologického členenia slovanských slovies bola témou ďalšej prednášky, ktorú predniesol Dr. Peciar. Poukázal na neujasnenosť pojmov koreň, kmeň, prípona, kmeňotvorná prípona, koncovka v doterajšej literatúre. Podrobil kritike pojem „spojovacej morfémy" a „kmeňotvornej prípony", ktoré nie sú pri morfologickom členení potrebné. Pojem „koreň" treba používať iba pri tvorení slov. Pokiaľ ide o ohýbanie slov, vystačí sa s termínmi „kmeň" a „koncovka". Kmeň je časť slova spoločná všetkým alebo väčšine tvarov určitého systému, na ktorú sa pripínajú koncovky; koncovka je časť slova, ktorá vyjadruje vzťahy a pripína sa na kmeň. Podľa toho stačí napr. tvary prvej osoby prít. času deliť (na morfémy) takto: *nes-iem, pij-em, padn-em, rozumie-m, pros-ím, volá-m, češ-em, kupuj-em.*

Triedenie slovies v jednotlivých slovanských jazykoch treba urobiť tak, aby neprekážalo porovnávaciemu jazykospytu, ale aby ho napomáhalo.

V diskusii vyslovili proti tézam referátu námietky najmä prof. Pauliny a doc. Ružička. Doc. Ružička odôvodňujúc oprávnenosť „kmeňotvornej prípony" pri morfologickom členení slovesa, povedal, že kmeňotvorná prípona je jediné trediace kritérium, ktoré možno uplatniť pri rozbore všetkých slovesných tvarov, a to v rámci každého slovanského jazyka s hľadiska súčasného stavu i s hľadiska vývinu. Prof. Pauliny zdôraznil, že pri slovesách nemožno uplatniť výsledky bežného rozboru tvarov podstatných a prídavných mien. Poukázal na to, že kmeňotvorná prípona predovšetkým určuje, o aký slovesný tvar ide: či o taký, ktorý vyjadruje predikáciu, alebo o taký, ktorý vyjadruje determináciu.

K tretej téme „O slohu", voľne vsunutej do rámca konferencie, predniesol úvodný referát akademik Trávníček. Usiloval sa vymedziť, čo je predmetom štylistiky ako jazykovednej disciplíny najmä so zreteľom na gramatiku, pričom sa všeobecne dotkol základných problémov štylistiky.

Štvrtá téma „Porovnávacie štúdium slovnej zásoby a problematika rozpracovaných slovníkov" bola zastúpená dvoma hodnotnými referátmi. Prof. Machek hovoril o *Etymologickom slovníku slovanskom,* ktorý sa pripravuje pod jeho vedením. Oboznámil prítomných s metódami práce svojej skupiny a s jej výsledkami. Nastolil problémy a ťažkosti, pri riešení ktorých žiadal o pomoc všetkých jazykovedcov. Na sostavenie dobrého etymologického slovníka sú potrebné najmä úplné historické a nárečové slovníky, ktoré by maly fakulty postúpiť pracovníkom na tomto slovníku.

Prof. Kurz vo svojom referáte *Problematika staroslovienskeho slovníka* odôvodnil význam a potrebu takéhoto slovníka, ktorý je potrebný na porovnávanie slovanských jazykov a na štúdium histórie jednotlivých jazykov. Podal zprávu o vykonanej prípravnej práci (o dokončení excerpcie — 800.000 lístkov), o organizácii najbližšej práce a oboznámil prítomných s charakterom a typom tohto slovníka, ktorý so svojou skupinou pripravuje.

Úvodom k poslednej téme „Porovnávacie hľadisko pri vyučovaní jazyka národného, ruštiny a iných slovanských jazykov" povedal prof. Horálek prednášku *O význame porovnávacej metódy pri vyučovaní materinského jazyka a ruštiny.* Ide predovšetkým o využitie porovnávacej metódy, ktorá je výborným pomocníkom nielen pri vyučovaní ruštiny, ale aj pri vyučovaní materinského jazyka. Na najnižšom stupni je málo porovnávania a histórie, a mnoho psychologie a didaktiky. Na vyššom stupni sa bez histórie čiastočne obídeme, ale bez porovnávacieho aspektu nikdy. Historickú látku menej reprodukujeme, ako z nej ťažíme.

Porovnávanie uľahčuje sa tým, že sa pri vyučovaní príbuzných jazykov používa pokiaľ možno rovnaká terminologia, že sa tie isté jazykové javy pomenúvajú tým istým menom (tie isté termíny majú tie isté obsahy). V diskusii akademik Havránek zdôraznil, že pri vyučovaní ruštiny alebo iného slovanského jazyka ide v každom prípade o porovnávanie s materinským jazykom, nám však musí záležať na tom, aby toto porovnávanie nebolo živelné, ale využité, aby regulovalo prirodzené zasahovanie materinského jazyka do cudzieho.

Po každom referáte, resp. po prednesení všetkých referátov príslušného tematického okruhu nasledovala diskusia. Na diskusiách sa živo zúčastňovali pracovníci zo všetkých našich slavistických stredísk.

Olomoucká konferencia znamená ďalší významný krok v slavistickej práci u nás a v spolupráci českých a slovenských jazykovedcov.

Ján Oravec

Usnesenie celoštátnej slavistickej konferencie

Slovanský ústav ČSAV usporiadal na Filozofickej fakulte Palackého univerzity v Olomouci v dňoch 5.—7. III. 1953 celoštátnu konferenciu o porovnávacej slovanskej jazykovede. Jej úlohou bolo zhodnotiť, ako sa plnily jednotlivé úlohy uložené konferenciou českých slavistov, ktorá sa konala v novembri 1951 v Brne.

Konferencia sa konala v dňoch, keď celý pokrokový svet s úzkosťou sledoval zprávy o ťažkom onemocnení J. V. Stalina a bol otrasený nesmiernou stratou, ktorú utrpelo jeho odchodom celé ľudstvo. Pre účastníkov konferencie je táto strata tým bolestnejšia, že sa celá konferencia niesla v duchu rozvíjania jeho geniálnych prác o jazykovede, ktoré položily základ marxistického štúdia jazyka a podnietily nový rozvoj slovanskej jazykovedy.

Týmito poradami, konanými v jubilejnom roku Jozefa Dobrovského, sa zároveň začaly oslavy veľkého zakladateľa slavistiky a účastníci sa hrdo prihlásili k jeho pokrokovému odkazu.

Prítomnosť vzácneho sovietskeho hosťa doc. Rudneva bola výrazom účinného záujmu sovietskej jazykovedy o rozvoj našej slavistiky. Na konferencii sa okrem slavistov českých z Prahy, Brna a Olomouca zúčastnili plne aj jazyko-

vedci slovenskí, takže mala celoštátny ráz a jej výsledky sa stávajú pracovným programom pre celú československú slavistiku.

Na základe kritického zhodnotenia vykonanej práce, programových referátov a podrobných diskusií dospela konferencia k týmto záverom:

1. V oblasti porovnávacieho štúdia jazykov indoeuropských sa vykonalo pomerne málo. Preto je naliehavou úlohou všetkých našich univerzít, aby venovaly viac starostlivosti tomuto štúdiu, nutnému i pre slavistiku a aby aspoň jedna z nich sa zamerala najmä aj na štúdium vzťahov medzi jazykmi baltskými a slovanskými.

2. V štúdiu vzniku a vývoja slovanských národných jazykov v súvislosti s vývojom národností a národov sa síce urobil istý pokrok, ale v ďalšej etape bude treba viac a hlbšie prepracovať základné pojmy a dobre ich aplikovať na našu jazykovú situáciu. Základom práce musí byť presná znalosť jazykovej a historickej skutočnosti, nech ide o jednotlivé jazyky a nárečia, alebo o ich vzájomné pôsobenie.

3. V oblasti porovnávacieho štúdia gramatickej stavby slovanských jazykov sa revidujú základné pojmy a konferencia ukázala cestu, akým spôsobom by sa malo toto štúdium rozvíjať a historicko-porovnávacou metódou hľadať vnútorné zákony jazykového vývoja. Oprávnený záujem o gramatickú stavbu slovanských jazykov bol dokumentovaný tak najväčším počtom referátov z tohto úseku, ako aj zprávou o veľkom počte špeciálnych prác. Treba však venovať i týmto úlohám ďalšiu systematickú starostlivosť a starať sa, aby sa výsledky publikovaly.

4. Konferencia s povďakom prijala zprávu o pokročilých prípravách na vydávanie staroslovienskeho slovníka a o započatí prípravných prác na etymologickom slovníku slovanských jazykov. Uložila spracovať v najbližších rokoch staroslovienský slovník stredného rozsahu.

5. Konferencia stanovila našej jazykovede ako dôležitú úlohu aj štúdium slohu, ktoré doplní a prehĺbi skúmanie gramatickej stavby i slovnej zásoby jazyka, lebo k dôkladnému poznaniu jazyka dospejeme až štúdiom všetkých jeho stránok, teda aj javov štýlových.

6. Konferencia sa napokon zaoberala uplatnením porovnávacieho hľadiska pri vyučovaní jazyka národného a slovanských jazykov. Národný jazyk a ruština alebo iný slovanský jazyk majú pri vyučovaní tvoriť vyrovnaný celok. Východiskom tu musí byť podrobné teoretické štúdium jazykových javov na porovnávacom základe, ako i teoretické preskúmanie metodického postupu a sústavné uplatňovanie porovnávacieho hľadiska v jazykovom vyučovaní i v učebniciach a gramatikách. Preto je naliehavou úlohou práca na porovnávacej gramatike ruštiny, ktorej príprava bola pojatá do plánu jazykovedného oddelenia ČSI.

Priebeh konferencie znovu ukázal, akým skvelým metodologickým východiskom a oporou aj v oblasti porovnávacej slovanskej jazykovedy sú Stalinove state. Na ich základe dosiahla naša jazykoveda už prvé konkrétne výsledky a jej ďalší rozvoj závisí predovšetkým od dôsledného uplatnenia marxistickej metódy. Tak splnia naši jazykovedci najlepšie nesmrteľný odkaz J. V. Stalina a ich práca bude prínosom pre všetku pokrokovú vedu, pracujúcu pre blaho ľudu a bojujúcu za zachovanie svetového mieru.

DROBNOSTI

Jarovizácia či jarizácia. — Proti termínu *jarovizácia,* prevzatému z ruštiny, stavia sa v poslednom čase akoby poslovenčený termín *jarizácia* (napr. v knihe Štátneho pôdohospodárskeho nakladateľstva *Genetika so základmi šľachtenia* od N. V. Turbina). Vzniká tak otázka, ktorý z týchto dvoch termínov je v slovenčine správny. Aby sme mohli dať odpoveď na túto otázku, musíme preskúmať jednak spôsob tvorenia tohto slova v ruštine, jednak možnosti jeho prevzatia alebo samostatného tvorenia v slovenčine.

V ruštine je slovo *jarovizácia* utvorené príponou *-izácia* azda od prídavného mena *jarovoj,* ktoré podľa Ušakovovho slovníka má význam „zasiaty na jar a dozrievajúci v lete" (napr. *jarovyje zlaki, jarovaja pšenica*) alebo „patriaci takým siatinám, získaný z takých siatin" (*jarovaja soloma*) alebo „zasiaty takými siatinami" *(jarovoje pole).* Pravdepodobnejšie však je, že je utvorené od spodstatneného prídavného mena *jarovoje* (= jariny), pretože jarovizácia vlastne znamená podrobenie obilia takému procesu, aby dostalo vlastnosti jarín (rus. *jarovych).* Ak teda proti ruskému názvu *jarovoje* postavíme slovenský názov *jariny,* nemôžeme príponu *-ina* (resp. *-iny)* v slovenskom slove vynechať a pridať príponu *-izácia* k základu *jar.* Vynechanie prípony *-iny* by znamenalo, že ide o slovo utvorené od podstatného mena *jar.* A o to, ako vidieť z uvedeného významu slova *jarovizácia,* zrejme nejde. Podľa pravidiel tvorenia slov v slovenčine by sme mali dostať podobu *jarinizácia.* No neslobodno ani zabúdať, že takéto tvorenie by len zväčšovalo počet hybridných slov, ktoré temer napospol majú príchuť žargónu (napr. *vedátor, synátor).*

Proti pokusom o poslovenčovanie termínu *jarovizácia* však hovoria ešte ďalšie dôvody ani nie tak jazykového, ako skôr odborného rázu. Je známe, že *jarovizácia* je špecificky sovietsky objav a že práve preto s pojmom preniká do celého sveta aj ruský termín. Napr. v maďarčine sa síce prídavné meno *jarovoj* prekladá ako *tavaszi,* ale *jarovizácia, jarovizovať* sa neprekladá, len prepisuje ako *javorizáció, javorizál.* Podobne v nemčine *jarovyje chleba* sa prekladá ako *Sommergetreide,* ale *jarovizácia* sa prepisuje ako *Jarovisieren.*

V tejto súvislosti možno poukázať na rozšírenie ešte jedného poľnohospodárskeho, resp. pôdoznaleckého termínu po celom svete. Je to názov druhu popolnatej pôdy, ktorý sa píše ako *podzol* nielen v ruštine, češtine, slovenčine, ale aj v nemčine, angličtine a francúzštine.

Z povedaného vychodí záver: podoba *jarizácia* nie je v slovenčine správna jednak preto, že je utvorená od nesprávneho základu *jar-* miesto *jarin-,* jednak preto, že tak vzniká hybridné slovo. Okrem toho nie je takéto doslovné prekladanie potrebné, keď ide o termín, ktorý v ruskej podobe prenikol do odbornej literatúry na celom svete.

J. Horecký

Dosiahnuť niečoho — dosiahnuť niečo. — V spisovnej slovenčine, podobne ako v každom živom a vyvíjajúcom sa jazyku je výskyt dvojtvarov a teda i dvoch väzieb pri tom istom slovese častým a samozrejmým zjavom.

Pretože však takáto dvojakosť uvádza mnohých ľudí do pochybností, ktorá z týchto väzieb je správnejšia, treba sa pozrieť na vec bližšie. Treba predovšetkým zistiť, akým smerom ide vývin, teda ktoré tvary a väzby sa vyvíjajú a ktoré ustupujú.

Vývin pri slovese *dosiahnuť* je práve typickým príkladom na to, ako jedna väzba ustupuje druhej. O tom, kam smeruje vývin pri väzbe slovesa *dosiahnuť*, najlepšie sa poučíme, keď si porovnáme stav pred dvadsiatimi — tridsiatimi rokmi s dnešným stavom. Pravidlá z r. 1931 uvádzajú pri slovese *dosiahnuť* ešte dvojakú väzbu: *dosiahnuť niečoho* i *niečo*, pričom väzba s genitívom je na prvom mieste. V Pravidlách z r. 1940 je už uvedená len väzba s akuzatívom: *dosiahnuť niečo*. No väzba s genitívom tým ešte nezaniká. Vyskytuje sa pomerne často vtedy, ak je predmet abstraktný, napr. *dosiahnuť značného úspechu, dosiahnuť kladných výsledkov* (porov. Š. Peciar, Niekoľko drobností zo spisovnej slovenčiny, SR X, str. 1).

Dnes je podľa našich pozorovaní vývin ešte ďalej. Z dokladov vybraných z lístkového materiálu Ústavu slovenského jazyka vidíme, že vo veľkej väčšine prípadov prevláda väzba s akuzatívom, a to aj vtedy, keď ide o abstraktný predmet. Absolútnu väčšinu tvoria napr. takéto spojenia: *v poslednom čase sme dosiahli veľké úspechy v budovaní, priemyselná produkcia dosiahla vysokú úroveň, v tomto smere dosiahol pekné výsledky.*

V shode s týmito tendenciami a s dnešným stavom je teda správnejšie používať všade iba väzbu s akuzatívom: *dosiahnuť niečo, dosiahnuť žiadané výsledky, dosiahnuť úspech* a pod. Väzba s genitívom je náležitá len vtedy, ak je sloveso *dosiahnuť* v neosobnej forme: *dosiahlo sa žiadaných výsledkov, dosiahlo sa pekných úspechov.*

V. Dujčíková

Dvadsaťtri koruny? — Aby sme si mohli dať odpoveď na nadhodenú otázku, treba si povšimnúť základné číslovky *jeden, dva, tri, štyri* a ich väzbu s menom počítaného predmetu.

Základná číslovka *jeden* má trojakú podobu: *jeden — jedna — jedno* podľa toho, akého rodu je meno počítaného predmetu, pri ktorom stojí. Hovorievame a píšeme: *jeden človek, jedna ceruzka, jedno mesto.*

Pri číslovke *jeden — jedna — jedno* stojí meno počítaného predmetu v 1. páde jednotného čísla: *jeden stôl, jedna lampa, jedno umývadlo.*

Trocha inakšie pomery sú pri číslovke *dva.* Ak stojí táto základná číslovka pri neživotnom (alebo zvieracom) podstatnom mene mužského rodu, má podobu *dva,* napr. *dva domy, dva jelene;* ak stojí pri životnom (osobnom) podstatnom mene mužského rodu, znie *dvaja,* napr. *dvaja robotníci;* ak stojí pri podstatnom mene ženského alebo stredného rodu, je v tvare *dve,* napr. *dve cesty, dve jablká.*

Číslovky *tri, štyri* majú pri osobných podstatných menách mužského rodu tvar *traja, štyria* a pri podstatných menách ostatných rodov (muž. neživ., žen. a stred.) jedinú podobu *tri, štyri: tri — štyri ploty, dosky, deti.* Tieto číslovky sa teda podľa rodov neobmieňajú.

Pri číslovkách *dva (dvaja) — dve, tri (traja), štyri (štyria)* stojí meno počítaného predmetu v prvom páde množného čísla. Túto skutočnosť treba mať na zreteli, ak chceme nájsť príčinu chybných väzieb zložených čísloviek typu 21—24 s menami počítaných predmetov.

Hoci je skoro všeobecne známa poučka, že pri základnom tvare číslovky *päť* a ostatných vyšších čísloviek stojí meno počítaného predmetu v druhom páde množného čísla, stretávame sa pri zložených číslovkách, ktoré majú na konci jednotky *dva, tri, štyri* (napr. *dvadsaťdva, osemdesiattri, deväťdesiatštyri),* s po-

merne častým kolísaním. Často môžeme počuť takéto spojenia: „dvadsaťjedna žien" (tu je meno počítaného predmetu správne v 2. p. mn. č.), „tridsaťdva stoly", „štyridsaťdve lavice"; „osemdesiattri koruny", „deväťdesiatštyri strany". Ako vidieť, tu je tendencia používať na konci složených základných číslovieok číslovky *jeden, dva* v príslušnom rode, závisle od rodu počítaného predmetu. Okrem toho pri složených číslovkách, ktoré majú na konci jednotky *dva, tri, štyri,* sa chybne používa meno počítaného predmetu v 1. páde množného čísla. Podľa *dva — tri — štyri stoly, dve — tri — štyri ženy (deti)* sa chybne vravieva „dvadsaťdva (-tri, -štyri) stoly, dvadsaťdve (-tri, -štyri) ženy (deti)". Tieto spojenia sú nesprávne a treba sa im vyhýbať. V Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1940 na str. 100 sa spojenia *dvadsaťjedna žien, dvadsaťjedno detí* pokladajú za správne. Spojenia so základnou číslovkou typu *dvadsaťdva — dvadsaťdve* Pravidlá už neuvádzajú. — Dnes pokladáme za správne len spojenia typu *dvadsaťjeden vojakov (žien, detí), dvadsaťdva vojakov (žien, detí).*

Základné číslovky *jeden, dva,* ak stoja na konci složených čísloviek, majú bez ohľadu na rod počítaného predmetu podobu mužského rodu: *dvadsaťjeden stĺpov (korún, dievčeniec), dvadsaťdva stĺpov (korún, dievčeniec).*

Aj o týchto číslovkách ako o číslovke *päť* a všetkých vyšších platí poučka, že počítaný predmet stojí pri nich v druhom páde množného čísla. — Správne teda máme hovoriť a písať: *dvadsaťjeden korún, dvadsaťdva korún, dvadsaťtri korún* (nie „dvadsaťjedna koruna, dvadsaťdve koruny, dvadsaťtri koruny").

G. Horák

Elektrizovať — elektrifikovať. — V Kultúrnom živote z 9. mája 1953 na 3. strane sme čítali takúto vetu: „Ideovosť je tá vlastnosť, ktorou sovietsky rozhlas strhuje, elektrifikuje poslucháča." V nej sa nám prichodí pozastaviť nad slovom *elektrifikuje,* ktoré je tu použité nenáležite.

Sloveso *elektrifikovať* súvisí s podstatným menom *elektrifikácia,* ktoré sa v češtine zamieňa s príbuzným slovom *elektrizácia* (pozri Trávníčkov Slovník jazyka českého 1952, akademický Příruční slovník jazyka českého 1935—1937, Teysslerov—Kotyškov Technický slovník náučný 1925 atď.). No slovenčina (podobne ako aj ruština) rozlišuje tieto dve slová a využíva ich na označenie dvoch odlišných pojmov. Slovo *elektrizácia* je predovšetkým fyzikálny pojem, ktorým sa pomenúva dodávanie elektriny telesu, nabíjanie telesa elektrinou; ďalej v lekárstve elektrizácia znamená liečenie elektrinou a konečne v prenesenom význame elektrizácia znamená „nadchnutie, uchvátenie" ap. Podľa toho *elektrizovať* znamená „vykonávať elektrizáciu", či už v spomínanom smysle fyzikálnom, lekárskom, alebo prenesene „nadchýnať, uchvacovať" ap.

Slovo *elektrifikácia* však znamená rozširovanie siete elektrární a zavádzanie elektrickej energie na osvetľovanie, pohon ap. Sloveso *elektrifikovať* znamená „vykonávať, uskutočňovať elektrifikáciu".

Už aj po tomto stručnom objasnení je nám jasné, prečo v spomínanej vete je slovo *elektrifikovať* použité nenáležite. Preto, lebo tam nejde o „zavádzanie elektrickej energie". Slovo elektrifikovať je tu použité vo význame „strhovať", a to je prenesený význam slovesa „elektrizovať". Podľa toho citovaná veta v Kultúrnom živote má správne znieť takto: Ideovosť je tá vlastnosť, ktorou sovietsky rozhlas strhuje, elektrizuje poslucháča.

F. Buffa

Úpravňa — úpravovňa. — V Technickej práci V, str. 149 sme čítali, že „uvedené pokusy sa vykonaly v šachtách a úpravovniach Donbasu". Zaráža tu podoba *úpravovňa* (utvorená pravdepodobne analogicky s *opravovňa*) ako názov miesta, kde sa deje úprava uhlia, pretože dosiaľ sa všeobecne, ba aj na iných miestach v tom istom časopise, používa podoba *úpravňa*. Pri zavádzaní podoby *úpravovňa* autora zrejme viedly úvahy, že od slovies na *-ovať*, medzi ktoré patrí aj *upravovať*, tvoria sa názvy miesta príponou *-ovňa* (porov. *pracovať — pracovňa, poisťovať — poisťovňa, opravovať — opravovňa)*. Pritom sa však zabudlo, že jestvuje aj niekoľko názvov miesta utvorených iba príponou *-ňa*, ako vidieť z príkladov *dielňa, tehelňa, stajňa*. Osobitnú skupinu tu tvoria také názvy miesta, ktoré sú utvorené od dejových podstatných mien, odvodených od slovies: *výdaj — výdajňa, výroba — výrobňa, nákup — nákupňa, výprava — výpravňa*. Do tohto typu patrí aj slovo *úpravňa*, lebo nie je odvodené priamo od slovesa *upravovať*, ale od dejového podstatného mena *úprava* (úprava uhlia = upravovanie uhlia).

J. Horecký

Čiarka v spojení *napríklad ak, napríklad keď*. — Podľa zásady, že čiarka sa má písať pred každou spojkou uvádzajúcou vedľajšiu vetu, píše sa často čiarka pred spojkou *ak, keď* aj vtedy, keď sa celé súvetie uvádza slovom *napríklad: Napríklad, keď sa zvýši plocha rezu triesky pri obrábaní ocele päťkrát, reznú rýchlosť treba znížiť len približne dvakrát*. Už jednoduchá zmena v slovoslede, vsunutie slova *napríklad* do vedľajšej vety nám ukáže, že sa toto slovo *napríklad* netýka celého súvetia, ale iba vedľajšej vety. Spojenia *napríklad ak, napríklad keď* sú teda také isté spojovacie výrazy ako *to jest aby, teda ak, preto keď*. Tieto spojovacie výrazy tvoria jeden celok, preto ich členy nemožno oddeľovať čiarkou. Správne teda bude alebo *Napríklad keď sa zvýši plocha rezu...* alebo *Keď sa napríklad zvýši plocha rezu...*

J. Horecký

Oznámenie

Oznamujeme čitateľom a predplatiteľom Slovenskej reči, že XVIII. ročník časopisu ukončíme na konci kalendárneho roku 14. číslom. Po prázdninách vyjde teda 11. číslo.

Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. Zodpovedný zástupca Dr. Štefan Peciar. — Vydáva nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Tlačia Severoslovenské tlačiarne, národný podnik, Martin. — Povolené výmerom PIO č. 21.098/51-II/3-413. — Novinové výplatné povolené čís. 6156-Ba2-1950. Dozerací poštový úrad Bratislava 2. — Toto číslo vyšlo v júni 1953.

Knihy, ktoré došly do redakcie

Nové knihy Slovenského pedagogického nakladateľstva

UČEBNICE

Učebnica slovenského jazyka pre I. triedu gymnázií, 1953
Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka pre dvojročné odborné školy, 1953
Ruský jazyk pre III. triedu stredných škôl, 1953
Počtovnica pre 3. ročník národných škôl, 1953
Počtovnica pre 5. ročník národných škôl, 1953
Deskriptívna geometria pre I. triedu gymnázií, 1953
Botanika pre I. triedu stredných škôl, 1953

INÉ KNIHY

M. Kropačevová, Učiteľ a komsomolská organizácia na škole, 1953, KPS 19
B. Poľak, Zaujímavé úlohy, 1953, KPS 23
Výchova a vyučovanie v detských domovoch, 1953, KPS 25
A. S. Pčolko, Metodika vyučovania počtov na počiatočnej škole, 1952
Janko Kráľ, Výber z básnického diela, 1953
Soľ nad zlato, 1953
Fraňo Kráľ, Jano, 1953
Pionierska organizácia Československého sväzu mládeže, 1953
Ľudo Detvan, Ohnivko slávností, 1953

SBORNÍKY SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

Zborníky SAV prinášajú významné vedecké štúdie, prednášky a príspevky slovenských a zahraničných pracovníkov, okrem toho rozličné zprávy, recenzie o odbornej literatúre domácej i zahraničnej. Sjednocujú vedeckých pracovníkov, výskumníkov, teoretikov a praktikov viacerých odvetví, usilujúcich sa povzniesť život nášho človeka.

Zborníky možno použiť aj na učebné ciele, lebo ich obsah je dobrou pomôckou učiteľských kádrov na školách. Vychádzanie zborníkov je podstatným krokom dopredu vo vývoji slovenskej vedy.

Názov zborníka:	Nové ceny:
Biologický zborník VI	14.—
Biologický zborník VII, č. 1—2	32.—
Biologický zborník VII, č. 3—4	29.—
Ekonomický zborník II	20.—
Ekonomický zborník III	29.—
Ekonomický zborník IV	17.—
Filozofický zborník V	30.—
Filozofický zborník VI	32.20
Filozofický zborník VII, č. 1—2	33.—
Filozofický zborník VII, č. 3—4	24.—
Geologický zborník I, č. 1	16.—
Geologický zborník I, č. 2, 3, 4	58.80
Geologický zborník II	60.—

Geologický sborník III, č. 1—2	60.—
Historický sborník VIII	15.—
Historický sborník II	26.—
Chemické zvesti V, č. 1—10	40.—
Chemické zvesti VI, č. 1—2, č. 3—4, č. 5—6, č. 7—8, č. 9—10	23.20
Jazykovedný sborník IV	37.—
Jazykovedný sborník V	59.—
Jazykovedný sborník VI	28.80
Literárnohistorický sborník	30.—
Literárnohistorický sborník	16.—
Literárnohistorický sborník IX, č. 1—2	32.—
Literárnohistorický sborník IX, č. 3—4	28.—
Literária historica Slovaca	48.—
Juridica Slovaca II	44.—
Matematicko-fyzikálny sborník I, č. 1	9.—
Matematicko-fyzikálny sborník I, č. 2, 3, 4	11.—
Matematicko-fyzikálny sborník II, č. 1—2	22.—
Národopisný sborník IX, Kčs 30.—, X. roč. Kčs 64.—	94.—
Prírodovedný sborník IV, Kčs 52.—, V. roč. Kčs 40.—	92.—
Geonomica Slovaca I	34.40
Psychologický sborník IV, č. 1	12.—
Technický sborník I	30.—
Technický sborník II	24.—
Technický sborník III, č. 1 strojno-elektrotechnický	24.—
Technický sborník III, č. 2 strojno-elektrotechnický	23.—
Technický sborník III, č. 3 strojno-elektrotechnický	21.—
Zemepisný sborník III, 1—2 Kčs 41.20, č. 3—4 Kčs 17.—	58.20
Zemepisný sborník IV, č. 1—2	28.—

Uvedené sborníky vyšly do konca roku 1952 a možno ich obdržať u VYDAVATEĽSTVA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED v BRATISLAVE, Klemensova 27/IV.

Oznámenie

Oznamujeme čitateľom a predplatiteľom Slovenskej reči, že XVIII. ročník časopisu ukončíme na konci kalendárneho roku 14. číslom. Po prázdninách vyjde teda 11. číslo.